

KARABAĞ ZAFERİNDEN SONRA AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASININ ÖNCELİKLERİ

Mehmet YÜCE*

Özet

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan, yeni dünya düzeni içinde bağımsız bir aktör olarak yer almaya çalışırken, Güney Kafkasya'yı denetiminde tutmak isteyen Rusya'nın desteklediği Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali sonucu birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Karabağ işgali BM Güvenlik Teşkilatı tarafından uluslararası hukuka aykırı bulunmasına rağmen Ermenistan işgal ettiği topraklardan çıkmamış, aksine burada Defacto bir durum yaratarak Karabağ'a yeni bir statü kazandırmaya çalışmıştır. Karabağ sorunu çözüme kavuşturmak üzere kurulan AGİT-Minsk grubu ise sorunu çözmekten öte sorunu sürüncemede bırakarak çözüm yerine çözümsüzlük üretmiştir. O nedenle Karabağ Azerbaycan'ın dış politikasında hep öncelikli olarak yer almıştır. 30 yıllık işgalin ardında Karabağ zaferi sonrasında yeni bir misyonu belirleyen Azerbaycan, Güney Kafkasya Bölgesinde "lider", Orta Asya Bölgesinde "Stratejik Ortak" ve küresel düzeyde de "güçlü bir aktör" olarak yeni bir statü kazanmanın çabası içine girmiştir. O nedenle Karabağ Zaferi, Azerbaycan siyasetinde yeni bir dönem olarak şekilleneceği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karabağ Zaferi, Azerbaycan Dış Politikası, Azerbaycan, Karabağ.

PRIORITIES OF AZERBAIJAN FOREIGN POLICY AFTER THE VICTORY OF KARABAKH

Abstract

Having regained its independence with the disintegration of the USSR, Azerbaijan, while trying to take its place as an independent actor in the new world order, faced many problems as a result of the occupation of Karabakh by Armenia, supported by Russia, which wanted to keep the South Caucasus under its control. Although the occupation of Karabakh was found to be against international law by the UN Security Organization, Armenia did not leave the occupied territories, on the contrary, it tried to give Karabakh a new status by creating a defacto situation. The OSCE-Minsk group, which was established to solve the Karabakh problem, left the problem to procrastination and produced a deadlock instead of a solution. Therefore, Karabakh has always been a priority in Azerbaijan's foreign policy. Azerbaijan, which has set a new mission after the victory of Karabakh after 30 years of occupation, has entered into an effort to gain a new status as a

* Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, myuce@uludag.edu.tr.

"leader" in the South Caucasus Region, a "Strategic Partner" in the Central Asian Region and a "strong actor" at the global level. Therefore, it is seen that the Karabakh Victory will be shaped a new era in Azerbaijani politics.

Keywords: *Karabakh Victory, Azerbaijani Foreign Policy, Azerbaijan, Karabakh.*

GİRİŞ

Asya'yı Avrupa'ya bağlayan geçiş koridoru üzerinde bulunan Güney Kafkasya'nın incisi Azerbaycan, "Vatan Muharebesi" diye anılan 44 günlük 2. Karabağ savaşı sonrasında gelen zafer sonucu işgal altındaki topraklarını bağımsızlığa kavuşturmasıyla bölgede oluşan yeni jeostratejik yapı içinde bölge ve dünya siyasetinde önemli bir aktör olarak yerini belirlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda savaş sonrasında bölgede istikrarın temini yönünde ciddi bir çaba içine giren Azerbaycan, 30 yıl boyunca topraklarının önemli bir kısmı Karabağ'ı işgal etmemekle yetinmeyen aynı zamanda işgal altındaki topraklardaki tarihi ve kültürel yapıları tahrip eden, savaş süresince de Azerbaycan'ın sivil halkına yönelik saldırı düzenleyen Ermenistan'a barış eli uzatmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önerisi ile gündeme gelen Güney Kafkasya'da 3+3 formatındaki bölgesel iş birliği platformu bölge istikrarı için sunulan somut bir adım olmuştur. Böylece Azerbaycan, galip ülke olarak barış isteyerek dünyada emsali az görünür bir politika tercih ederek barış taraftarı olduğunu bir daha tüm dünyaya göstermiştir.

Azerbaycan bir taraftan Güney Kafkasya'da barış ve istikrarı temin etmeye çabalarırken diğer taraftan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin geliştirmek ve derinleştirmek üzere ciddi atılımlar yapmaktadır. Öncelikle komşu ülke ve Hazar Denizi kıyıdaşı Türkmenistan'la, iki ülke arasında yıllardır sorun yaratan Hazar Denizi'ndeki petrol yatağı konusunu, ortak işletme anlaşması imzalayarak çözüme kavuşturan Azerbaycan, Hazar'ın hidrokarbon kaynaklarının kullanılması konusunda yeni bir sayfa açmayı başarmıştır. Azerbaycan'ın bu adamı diğer kardeş ülkeler ile olan ilişkilerine de yansıtmıştır. Bu kapsamda Bakü, 19-20 Nisan 2022 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'u misafir ederek Türk Dünyasına yönelik yeni hamlelerine devam etmiştir. Ardında Cumhurbaşkanı Aliyev, 21-22 Haziran tarihlerinde Özbekistan'ı ziyaret ederek hem yeni iş birliği imkânları hem de doğalgaz üretiminde dünyada 14. sırada yer alan Özbekistan'ın doğalgazı Azerbaycan üzerinden TANAP ve TAP boru hatlarıyla Avrupa'ya sevki için gerekli ortam oluşturmuştur. Cumhurbaşkanı Aliyev'in Özbekistan ziyaretinde iki ülke arasında

stratejik ortaklığın derinleştirilmesi ve kapsamlı iş birliğinin genişletilmesine ilişkin deklarasyonu imzalanmıştır.

Özbekistan ziyaretini önemli kılan bir husus da Karabağ zaferi sonrası gündeme gelen Zengezur boğazının açılması ve orta koridorun aktif hale getirilmesi kapsamında iş birliğine gidilmesine yönelik ortak iradenin ortaya konulmuş olmasıdır. Bu çerçevede Bakü-Tiflis-Kars demir yolu da dâhil ulaşım koridorlarını kullanarak bu alandaki çalışmaların verimliliğinin artırılması, transit geçişlerle ilgili engellerin ortadan kaldırılması için ulaştırma bakanları başkanlığında bir çalışma grubunun oluşturulması konusunda mutabık kalınmıştır.

Bu çabanın gerçekleşmesi bağlamında harekete geçen Azerbaycan, Kazakistan'la iletişime geçerek 27 Haziran'da tarihinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'nin dışişleri ile ulaştırma bakanlarının katıldığı Bakü forumu gerçekleştirmiştir. İlk kez bu konuda gerçekleşen forumda amaç, kardeş üç ülkeyi ilgilendiren konularda mevcut eşgüdümün pekiştirilmesini ve karşılıklı yarar temelinde bölgesel bağlantısallığın güçlendirilmesidir. Bu çerçevede toplantıda, üçlü ve bölgesel işbirliğinin artırılması ile Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridorun potansiyelinin geliştirilmesi konularının ele alınmıştır. Ayrıca tüm çabaların temelinde kardeş ülkelerin doğal gaz üretimlerini Azerbaycan-Türkiye arasındaki mevcut nakil hatları üzerinde Avrupa pazarlarına sunmak çabası da bulunduğu söylemek mümkündür.

Karabağ zaferi sonrasında Azerbaycan bölgesel inisiyatif ile birlikte küresel düzeyde de inisiyatif almaya devam etmektedir. Bir taraftan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini derinleştiren ve Güney Kafkasya'da istikrarı temin için realiteye uygun oluşumlara öncülük eden Azerbaycan diğer taraftan küresel düzeyde aktif bir siyaset izlemektedir. 16 Haziran'da Bakü'nün ev sahipliği yaptığı "Küresel Dünya Düzenine Yönelik Tehditler" konulu düzenlenen "9. Global Bakü Forumu" ve foruma eski devlet ve hükümet başkanları, uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri vb. dâhil olmak üzere 50'den fazla ülkenin üst düzey temsilcileri ve 300'den fazla konuk katılmıştır. Her yıl ilginin daha da arttığı bu forum, Azerbaycan'ın uluslararası arena da tanınırlığına ciddi katkı sağlamaktadır. Bu forumun hemen ardında 28 Haziran'da Bakü'de Azerbaycan'ın dönem başkanlığın yaptığı "Bağlantısızlar Hareketi"ne üye ülkelerin parlamentoları işbirliği forumu düzenlenmiştir. Bu forumda Azerbaycan'ın dönem başkanlığı bir yıl daha uzatılmıştır. Forumu hitap eden Cumhurbaşkanı'm Aliyev'in Bağlantısızlar Hareketine üye ülkeler arasında ilk kez düzenlenen "Bağlantısızlar Hareketi Parlamentoları Ağı Forumu"nun devamlı hale

getirilmesi, “Gençler Forumu”nun teşkili ve “Yönetim Bürosu”nun kurulması talebinin karşılık bulması, Azerbaycan dönem başkanlığında “Bağlantısızlar Hareketi”nin “Bağlantısızlar Teşkilatı”na dönüştüğü görülmektedir.

Bu çalışmada 30 yıllık Karabağ işgalinin sona ermesi ardında yeniden şekillenen Azerbaycan’ın dış politika öncelikleri ele alınacaktır. Azerbaycan’ın dış politika öncelikleri incelerken mümkün ölçüde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in konuşmalarından yararlanılacaktır.

1. GENEL ANLAMDA AZERBAYCAN’IN DIŞ POLİTİKANIN ÖNCELİKLERİ

SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığını yeniden ilan eden Azerbaycan, içinde bulunduğu şartlar ekseninde dönemsel olarak farklı öncelik ve niteliklere sahip bir dış politika izlediği görülmektedir. Doğal olarak Azerbaycan dış politikanın şekillenmesinde dönemin konjonktürel yapısı, siyasi durum, sosyo-ekonomi yapı, küresel ve bölgesel güçlerin izledikleri politikalar gibi birçok unsur rol oynamıştır. Bu öğelerin etkisiyle Azerbaycan bazen Batı eksenli, bazen Rusya eksenli, bazen de Batı ile Rusya arasında denge kurma esasına dayanan denge politikası izlemiştir. Aslında bu politika sadece Azerbaycan’a özgü olmayıp Post-Sovyet ülkelerinin çoğunda bu yönlü bir dış politika görmek mümkündür. Bağımsızlığın ilk döneminde SSCB sonrası dünya düzeni ile henüz entegre olmayan Azerbaycan, kısa süreli olarak Rusya eksenli bir politika izlenmiştir. Bu belirsiz dönemden sonra dünya ülkeleriyle ve özellikle Batı bloku ile ilişkilerin geliştiren Azerbaycan Rusya karşıtı Batı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Ancak Batı’nın bu coğrafyaya yabancı olması ve ülkenin temel sorunlarına karşı bigane davranması tekrar ibrenin Rusya’ya çevrilmesine neden olmuştur. 1993 yılında Haydar Aliyev’in iktidara gelmesiyle Azerbaycan için yeni bir dönem olmuştur. Bu dönemde Azerbaycan, Rusya ile Batı bloku arasında olduğu kadar komşuları ile de denge politikası izlemeye başlamıştır. Bu politika Azerbaycan’ın resmi politikası haline gelmiş ve günümüzde de izlenen temel politika olmuştur.

Haydar Aliyev’in dış politika çizgisini, Karabağ sorununu uluslararası hukuka uygun bir şekilde çözülmesi, Azerbaycan devletinin bütün ülkelerle barış içinde yaşaması ve sorunlarını güç kullanmadan çözmesi, içişlerine karışılmaması, diğer devletlerle doğrudan diplomatik ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil olunması, şeklinde ifade etmek mümkündür (Mehdiyev, 2005, 207; Aslanlı, 2011). Azerbaycan’ın dış politikasında bütün uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda temsil edilmesi, dünya siyasetine aktif olarak katılması, uluslararası ve bölgesel ilişkilerin çözümünde aktif yer alarak dünya düzeni içine hak ettiği

yeri alması hususları her zaman öncelikli hedefler olmuştur (Həsənov, 2005: 178). Aslanlı'nın ifade ettiği gibi, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikası kurumsallaşmış, belirli çerçevede de olsa dengeye oturmuş, zaman zaman istisnai durumlar söz konusu olsa da genel olarak Azerbaycan yüzünü Batı'ya çevirmiş, aynı zamanda komşularıyla ilişkilerini de sorunsuz biçimde yürütmeye çalışmıştır. İlham Aliyev döneminde ise denge politikası daha da çok boyutlu hale getirilmiş, kurumsallaşma ve alan genişlemesi adına önemli başarılar elde edilmiştir (Aslanlı, 2011a).

Post-Sovyet ülkelerinden farklı olarak Karabağ meselesi ve enerji unsuru, her zaman Azerbaycan'ın dış politikasında ana ögeler arasında yer almıştır. Bu nedenle Azerbaycan'ın dış politikasının yapılanmasında diğer unsurlar yanında kimi zaman Dağlık Karabağ meselesi ve ardılı sorunlar, kimi zaman enerji unsuru, kimi zamanda her ikisi birden ön plana geçmiştir. Genel olarak Azerbaycan dış politikasının temel özelliklerine bakıldığında Azerbaycan, bölgesel ve uluslararası ilişkilerin gelişme seyrine uygun esnek, pragmatik ve dengeli bir siyaset izlediğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede realize edilen dış politika ekseninde Azerbaycan, bölgesel ve küresel güçlerle ilişkilerini geliştirmek, komşu ülkelerle iyi ilişkiler içinde olmak, bölgede istikrarı sağlamak, enerji arz güvenliğini temin ederek Batı ile ticaretini geliştirmek ve stratejik önceliklerine hayatiyet kazandırmak gibi faktörlere dayalı dış politika izlemek çabası içinde olmuştur.

2. KARABAĞ ZAFERİNDEN SONRA AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

Azerbaycan'ın Haydar Aliyev ile birlikte şekillenen dış politikası Karabağ zaferinden sonra oluşan yeni dönemde de devam etmiştir. Bununla birlikte 44. günlük vatan muharebesinde zaferle çıkan Azerbaycan, Güney Kafkasya Bölgesinde ekonomik ve siyasi yönden baş aktör olarak bölgenin siyasi istikrara kavuşmasında önemli sorumluluklar üstlenerek dünya kamuoyunda bölge barışı için inisiyatif üstlenen ülke izlenimini oluşturmayı çalışmaktadır. Bu çerçevede Azerbaycan'ın dış politika önceliklerini 2. Karabağ Savaşından öncesi ve sonrası şeklinde ele almakta yarar bulunmaktadır. 2. Karabağ Savaşı öncesinde, her platforma Ermenistan'ın Karabağ işgalinin hukuka aykırılığı dilendirerek canlı tutmak ve işgal altındaki toprakları kurtarmak Azerbaycan dış politikası öncelikleri arasında yer alırken, savaştan sonra işgalden kurtarılan toprakların güvenliğinin sağlanması, Ermenistan ile karşılıklı sınır sorununun giderilmesi ve bölgede barış ve istikrarın sağlanması Azerbaycan dış

politikası öncelikleri arasında yer almıştır. Böylece otuz yıldır Azerbaycan dış politikasının birinci önceliği olan Karabağ'ın işgalden kurtarılması doğal olarak kalkmış, yerini bölgede barışın temini ve ekonominin canlandırılmasına bırakmıştır.

16-18 Haziran tarihlerinde Bakü'de düzenlenen “Qlobal Dünya Nizamına Yönelik Tehditler” konulu 53 ülkeden eski siyasetçi, devlet başkanları ya da bakanlar yanında hali hazırda görev yapan devlet adamlarından müteşekkil 450 katılımcının iştirak ettiği “9. Qlobal Bakı Forumu”nda konuşan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Karabağ zaferi sonrası yeni dönemde Azerbaycan'ın dış siyasetini temel unsurları dile getirmiştir. Özenle hazırlanmış söz konusu konuşma metnine bakıldığında yeni dönemde Azerbaycan'ın dış politika önceliklerini şöyle sıralamak mümkündür (<https://president.az/az/articles/view/34600>, 20.07.2022):

- Zengezur geçidinin açılması,
- Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve Ermenistan ile sınır meseleleri çözümü
- Bölgede barış ve istikrarın sağlanması,
- Güney Kafkasya'da istikrarlı ve sürdürülebilir kalkınmanın temini,
- Uluslararası alanda itibar gören ve inisiyatif alan bir ülke konumuna gelmek.
- Enerji arz güvenliği ve transferinin sağlanması,
- Çok boyutlu dış Politika ve uluslararası gelişmelere katkı sağlamak

Azerbaycan Karabağ Zaferi sonrası dış politikasını oluşturmasında Karabağ savaşı süresinde gördüğü “destek” unsuru ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede Azerbaycan, 2. Karabağ Savaşı sürecinde kendisine destek veren ülkelerle dostluk ilişkisini geliştirmesine önem vermiştir. Savaş sürecinde Azerbaycan'a destek olan Türkiye, Pakistan ve İsrail bayrakları ülkenin birçok yerinde dalgalandırılmakta ve bu ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi milli bir talep halini almıştır.

2.1. Zengezur Koridorunun Açılması ve Ermenistan ile Sınır Meseleleri Çözümü

Çar I. Petro döneminde başlayıp şekillenen “sıcak denizlere inmek” olarak kısa ifade edebileceğimiz geleneksel politikası kapsamında Rusya'nın Güney Kafkasya işgali, bölgenin yeniden şekillenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu sonuçlardan biri de bölgede bir Ermeni devletin teşkili olmuştur. Rusya, İran ile Gülistan Antlaşması (1813) ve Türkmençay Antlaşmasını (1828), ardında Osmanlı Devleti ile Edirne Antlaşmasıyla (1829) imzalayarak İran'da,

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenileri Azerbaycan topraklarına göç ettirmenin yolunu açmıştır. Bu göç dalgası sonucunda bölgede çoğunlukta bulunan Türkler planlı olarak azınlık durumuna düşürülmüştür. Böylece kurulması planlanan Ermenistan Devleti'nin temelleri bu şekilde atılmıştır. Planlı bir şekilde vücuda getirilen Ermenistan'a biçilen bir rol de Türkiye ile Türkistan arasında kara yolu ulaşımı önünü tıkamak olmuştur. Bu amaçla Azerbaycan toprağı olan Zengezur koridoru, SSCB döneminde 1920'li yıllarda Ermenistan'ın egemenliğine bırakılmıştır. Bu tasarruf sonucunda Azerbaycan'ın Nahçıvan ile kara bağlantısı kesilmiş ve Türkiye ile Türkistan coğrafyası arasındaki kara yolu bağlantısı engellenmiştir.

İkinci Karabağ Savaşı sonlandıran üçlü ateşkes anlaşması ile Zengezur koridorun açılması imkânı doğmuştur. Bu anlaşmaya göre, Ermenistan, belirlenen tarihlerde Kelbecer, Ağdam ve Laçin'i Azerbaycan'a iade edecektir. Ayrıca, anlaşmaya Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında bağlantıyı sağlayacak Laçin Koridoru (5 km genişliğinde) boyunca yeni bir ulaşım yolu inşa edilmesi ve Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasında yeni bir ulaşım bağlantısının inşa edilmesi hususları yer almaktadır. Bilindiği üzere SSCB döneminde Azerbaycan ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasında kurulan ulaşım yolları, Birinci Karabağ savaşından bu yana yaklaşık 30 yıldır kullanılmamaktadır.

Anlaşmada Türk devletleri arasındaki ulaşımında bir engel olarak duran Zengezur koridoru açılmasının taahhüt edilmiş olması büyük önem arz etmektedir. Azerbaycan ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasındaki kara ulaşım güvenliği garanti edilmiş olması, Karabağ Zaferinin stratejik bir kazanımını olarak görmek gerekir. Ermenistan toprakları üzerinden geçen Zengezur Koridoru açılmasıyla inşa edilecek demiryolu ve kara yolu Azerbaycan ile Nahcivan arasında kara yolu ulaşım sağlayacaktır. Ayrıca bu yolun açılması Zengezur koridoru güzergâh üzerinden Azerbaycan'ın Türkiye ile yeni ulaşım bağlantısı oluşturacaktır. Böylece Türkiye, Nahcivan, Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya bağlanacaktır. Başka bir ifade ile Avrupa ile Asya arasında kara yolu ulaşımı sağlanacaktır. Böylece tarihi İpek Yolu yeniden canlanmış olacak ve "Tek Kuşak Tek Yol" projesi hayata geçecektir. Bu durum bölge için ekonomik, jeopolitik ve jeostratejik açıdan yeni imkânlar doğuracaktır. Koridorun açılmasıyla bölgesel iş birliği ve ticaretin canlanması sağlanacak ve bunun sonucunda bölge lojistik merkez üssü haline gelecektir. Hali hazırda Nahçıvan'a sadece hava yolu ile yolu (ya da İran üzerinde kara) ulaşım sağlayan Azerbaycan kara ile de ulaşım imkânı elde edecektir. Ayrıca bu koridor Azerbaycan için yeni bir enerji

sevkiyatı yolu alternatifi sağlayacaktır. Mesela Zengezur Koridoru sayesinde Azerbaycan'ın İran üzerinden Nahçıvan'a gaz geçişi için transfer ücreti maliyetleri azalacaktır. O nedenle Azerbaycan Zengezur koridorunun bir an önce açılması konusunda ısrarcı bir şekilde davranmakta ve Ermenistan'ın bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmediği için eleştirmekte ve her platformda bu konuda Ermenistan baskı yapılması talebinde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Aliyev, 2022 yılının ilk altı aylı değerlendirme toplantısında 10 Kasım Ermenistan'ın yükümlülüklerini Ateşkes Anlaşmasında belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmediği ve Rusya'nın da bu konuda Ermenistan'a baskı uygulamadığı (<https://president.az/az/articles/view/56665>, 15.07.2022) belirterek hem Ermenistan'ı hem de Rusya'yı eleştirmektedir.

Rusya'nın Zengezur koridorunun açılması konusunda Ermenistan'a baskı uygulamamasının altında yatan temel etken bu koridorun açılmasının Türk Devletleri açısından oluşturacağı stratejik durumun bölgede Rusya'nın etkinliğini azaltacağı yönünde endişe duymasıdır. Ayrıca Zengezur koridorunun açılması Türk Devletleri arasındaki kara ticaret yolunun kavşak durumunda olan İran bu özelliğini yitirmesi sonucu doğurması muhtemel olduğundan bu durum İran tarafında rahatsızlık yaratmaktadır. Karabağ savaşından bu yana 30 yıldır Azerbaycan ve Nahcivan arasındaki ticaret İran üzerinden yapıldığı gibi Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret yolu alternatiflerinden biri İran'dır. Zengezur koridorunun açılmasıyla ulaşımda bu alternatif yol güzergâhı tercih edileceği için İran kavşak olmak imkânı kaçıracaktır. Ayrıca bu koridor İran ile Ermenistan arasında Basra Körfezi'nden başlayıp Gürcistan'ı da içine alan yol projesini de çıkmaza sokacaktır. Tüm bu nedenlerle İran her ne kadar bu konuda aktif reaksiyon göstermezse de pasif bir direniş sergilediği bilinmektedir. O nedenle Zengezur koridorunun açılmamasında Ermenistan ile iyi diyalog içinde olan Rusya ve İran'ın tutumu önem arz etmektedir.

Bilindiği üzere, Zengezur koridoru, Azerbaycan, Türkiye ve diğer Türk devletleri arasında yeni bir ulaşım yolu açacaktır. Bu koridor aracılığıyla Batı ile Çin arasında yeni bir lojistik koridor açılacağı gibi, Türkiye ekonomisi ile Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyona yol açacak bir bütünleşmeyi tetikleyecektir. Dolayısıyla bu gelişme ile birlikte Karabağ Savaşı sürecinde Türkiye-Azerbaycan işbirliğinin getirdiği zafer, Türk savunma saniiyendeki gelişme ile Türkiye'nin giderek artan bölgesel ve küresel etkinliği Türkistan'da oluşturduğu olumlu atmosfer birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin Güney Kafkasya ile Türkistan havzasında nüfuzu artacaktır. Bu da Rusya için

istenen bir durum değildir. O nedenle bu süreci tetikleyecek olan koridorun açılmasının geciktirilmesi ya da engellenmesi Rusya'nın çıkarlarına uygun gelmektedir.

2.2. Ermenistan ile İlişkilerin Normalleştirilmesi ve Sınır Sorununun Halledilmesi

44 Günlük Vatan Muharebesinin Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanması ve imzalanan 3'lü Ateşkes Anlaşmasıyla stratejik öneme sahip Zengezur Koridorunun açılmasının kararlaştırılmasıyla yaklaşık 30 yıldır kapalı kalan tüm ekonomi ve ulaşım hatları açılması imkânını doğurmuştur. Başka bir ifadeyle Karabağ'ın işgalden kurtarılmasından sonra Azerbaycan'ın dış politikasının önceliği değişerek daha önce "Karabağ'ın işgalini sonlandırmak" şeklinde ifade edeceğimiz öncelik yerini "bölgede ekonomik canlılık yaratmak" önceliğine bırakmıştır. Bu nedenle Azerbaycan bir an önce savaş ortamından çıkarak Karabağ sorununun hal olmasının sağladığı imkânlardan kullanıp, oluşan yeni stratejik durumun fırsatları realize etmek istemektedir. Bu yeni durum enerji arz güvenliği ve verimliliği açısından da yeni imkânlar sunmaktadır. Bu sonucun oluşabilmesi için de bölgenin bir paydaşı olan Ermenistan'ın da sürece katkı sağlaması gerekmektedir. Zira bölgenin barış ve istikrarı için Azerbaycan'ın tek başına çabası yeterli olmayacağı aşikârdır. Bu hususta Azerbaycan'ın Ermenistan ile ilişkilerinin normalleştirilmesi önem arz etmektedir. Bunun farkında olan Azerbaycan savaşın galip ülkesi olmasına rağmen barışın tesisi konusunda Ermenistan'dan daha çok çaba sarf etmekte ve Ateşkes anlaşmasının kendisine yüklediği yükümlülükleri ivedilikle yerine getirmektedir. Mesela 44 günlük savaşta Ermenistan'ın yenilgiye uğratılmasıyla imzalanan ateşkesin 9. maddesi gereğince bölgede kurulacak ulaşım koridorları kapsamında kara ve demir yolu ulaşımının yapılacağı Zengezur koridorunun hayata geçmesi projeleri için Azerbaycan kendi topraklarında yapılması gereken faaliyetleri yoğun bir şekilde başlatmıştır. Buna karşın Ermenistan işi yavaştan ele almakta hatta bu konuda herhangi ciddi bir adım atmamaktadır. Azerbaycan ise Ermenistan'ı yükümlülüklerini yerine getirmeye davet etmekte, bu konuda başta Rusya olmak üzere uluslararası aktörlerin Ermenistan'a baskı uygulamaya çağırarak ve bunların sonuç vermemesi halinde son çare olarak askeri güce başvurabileceği beyan etmektedir.

Cumhurbaşkanı Aliyev, 2022 yılının ilk altı aylık döneme ilişkin yaptığı değerlendirme toplantısında da konuya ilişkin şöyle açıklamada bulunmaktadır (<https://president.az/az/articles /view/ 56665, 26.07.2022>):

“Bu yılın altı ayında Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi yönünde bazı adımlar atılmış olsa da ne yazık ki henüz gerçek bir sonuç yok. Vatan Muharebesi'nin üzerinden 1 yıl 8 ay geçmesine rağmen ne yazık ki Ermenistan hala yükümlülüklerini yerine getirmiyor.

Olumlu noktalardan bahsedecek olursak, sınırlandırma konusundaki çalışma gruplarının ilk toplantısının yapıldığını söyleyebilirim. Bunu olumlu bir adım olarak görüyoruz. Bu, ülkemizin inisiyatifiyle gerçekleşen bir olaydır. Çünkü bir an önce sınır belirleme konusunda adım atmaya çalışan Azerbaycan'dı. Ermeni tarafı buna pek sıcak bakmadı. Ancak ilk toplantı yapıldı. Tabii ki, bu toplantı daha tanıdıktı. Önümüzdeki ay için ikinci bir toplantı planlanıyor. İkinci toplantının pratik konuların tartışılmasına ayrılacağına inanıyorum. Elbette bu formattaki işbirliğinden hızlı sonuçlar beklemiyoruz. Çünkü delimitasiya (komşu devletlerarasında müzakere yoluyla sınırların genel konumu ve yönünün belirlenmesi) uzun bir süreçtir. Ama her halükârda bu süreç başladı ve bunu başarılı bir gelişme olarak değerlendirebiliriz.”

Azerbaycan aynı zamanda barışın nasıl tesis edileceğine ilişkin beş temel ilke esaslandırarak Ermenistan'a sunmuş ve bu esaslar Ermenistan tarafından kabul edilmiştir. Azerbaycan, ilişkilerin normalleşmesi için Ermenistan'a sunduğu ilkeler şunlardır (Independet Türkçe):

1. Devletlerin birbirlerinin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, uluslararası sınırların dokunulmazlığını ve siyasi bağımsızlığını karşılıklı olarak tanınması.
2. Devletlerin birbirlerine karşı toprak iddiasında bulunmadığı ve gelecekte de bu tür iddialarda bulunulmama konusunda yasal bir zorunluluklarının olduğunun karşılıklı teyidi.
3. Birbirlerinin güvenliğini tehdit etmekten, siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı tehdit ve güç kullanmaktan ve BM Antlaşması'nın amaçlarıyla bağdaşmayan diğer durumlardan kaçınmak.
4. Sınırların belirlenmesi ve diplomatik ilişkilerin kurulması.
5. Ulaştırma ve iletişim hatlarının açılması, diğer ilgili iletişim ağlarının kurulması ve çıkar alanlarında iş birliği.

Ermenistan yukarıda sayılan ilkeleri kabul ettiğine ilişkin resmi beyanda bulunmuştur. Burada asıl sorun Ermenistan'ın yükümlülüklerini somutlaştırma konusunda somut adım atmaması teşkil etmektedir. Bu husus Cumhurbaşkanı Aliyev tarafından müteaddit defa

dilendirilmesine rağmen Ermenistan'ın bu yönde ciddi bir girişimi olduğu söylemek mümkün değildir. Bu husus Cumhurbaşkanı Aliyev değerlendirme toplantısında; *“Bir diğer olumlu durum ise Ermenistan'ın Azerbaycan'ın inisiyatifiyle barış anlaşmasının temelinin oluşturacak beş temel ilkeyi kabul etmesi ve Ermeni liderliğinin bu beş ilkeyi resmen kabul etmesidir...Ancak temas halinde olduğum tüm tarafların muhataplarıyla yapılan görüşmelerde Azerbaycan'ın bu girişimi takdirle karşılandı. Çatışmanın bu ilkeler temelinde çözüldüğü neredeyse doğrulandı. Ermenistan bunu kabul etti ve resmen tanıdı. Bu konuyu birkaç komşu ülke- Türkiye, Rusya ve İran ile tartıştık ve bu pozisyon destekleniyor. Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri- bu konuyu bu ortaklarla da görüştük ve aslında şimdi barış görüşmelerinin başlaması için temel oluşturuldu. Yine Azerbaycan inisiyatif aldı ve bu beş ilkeyi oluşturan bizleriz ve bu inisiyatifi almasaydık bugüne kadar bu yönde bir gelişme olmazdı.”* (<https://president.az/az/articles /view/56665>, 26.07.2022) şeklinde dile getirmiştir.

2.3. Bölgede Barış ve İstikrarın Sağlanması

Azerbaycan komşularıyla her zaman “diyalog ve iyi komşuluk ilişkileri” içinde olmayı önemsemektedir. Cumhurbaşkanı Aliyev değerlendirme toplantısında bu hususa *“Komşu ülkelerle ilişkilerimiz her zaman bizim için temel önceliklerden biri oldu ve bu yıl bu yönde adımlar atıldı”* (<https://president.az/az/articles /view/56665>, 26.07.2022) diyerek vurgu yapmıştır. Karabağ Zaferinden sonra da Türkiye ve Azerbaycan oluşan yeni jeo-stratejik konum uygun 3+3 formülü esasına dayalı bölgesel işbirliği modeli sunmuştur. Bu formül Güney Kafkasya'nın 3 ülkesi (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) ile 3 komşu ülke (Türkiye, İran ve Rusya) arasında bir platform kurulması önermektedir. Türkiye bu platforma işlerlik kazandırılmasının Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın oluşmasına katkı sağlayacağı¹ görüşündedir.

¹ Konuya ilişkin 30 Ocak 2021 tarihli Hürriyet Gazetesinde çıkan haber: “Çıktığı Kafkasya turunun son durağı olarak Türkiye'ye gelen İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yaptığı görüşme öncesinde İstanbul'da Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile baş başa görüştü. Görüşme sonrası yapılan ikili basın toplantısında Güney Kafkasya'daki ateşkesin kalıcı olması gerektiğine vurgu yapan Çavuşoğlu, “Sadece istemek yetmez, katkı sağlamamız gerekiyor. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önerisi, Sayın Putin'in, Sayın Cumhurbaşkanımızın ve diğer liderlerin desteklemesiyle '3 artı 3 formatında' Güney Kafkasya'yla ilgili bir iş birliği planlıyoruz. Güney Kafkasya'daki barış ve istikrar herkesin yararına ve bu bölgedeki normalleşme yine özellikle bölge ülkelerinin yararına olacaktır. Ama en çok da Ermenistan ve Ermenistan halkı faydalanacaktır. Dolayısıyla Ermenistan'ın da bu doğrultuda yapıcı adımlar atmasını bekliyoruz” dedi. Zarif de Türkiye ile istişare ettikten sonra Kafkasya'da 6'lı platform (Türkiye, Azerbaycan, Rusya, İran, Gürcistan ve Ermenistan) sürecini başlattığını hatırlatarak, “Ateşkes kalıcı hale gelmelidir. Bölgede ticaretin ve ekonominin canlanması sağlanmalıdır. Birçok farklı alanda işbirliği yapabiliriz. Umarım bu iş gerçekleşir” diye konuştu.” (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/guney-kafkasyada-3-arti-3-formulu-41728245>, Erişim: 26.07.2022).

Güney Kafkasya bölgesinde barış ve istikrarın sağlanması başta Ermenistan olmak üzere 3+3 formülü içinde yer alan tüm devletlerin faydasıdır. Ancak burada asıl sorun bu devletlerin çıkarları arasındaki çatışmadır. Bu da önerilen bu platformun başarısını zedelemektedir. Her ne kadar Rusya bölgede “kontrol edebilir bir sorunun” varlığından klasik politikası gereğince memnun olsa da Ukrayna savaşının patlak vermesi, Gürcistan ile gergin ilişkiler yanında bir de kendisi için özel bir öneme sahip Güney Kafkasya’da Azerbaycan ile Ermenistan arasında kontrol edemeyeceği bir krizin çıkmasını istememektedir. Benze durum İran için de geçerlidir. Bölgede giderek izolasyona uğrayan İran, Ermenistan’ı kontrol altında tutmak istemesine rağmen Azerbaycan ile yaşayacağı bir kriz kendisini daha fazla izole edeceği gibi Güney Azerbaycan’ın hassas durumu dolayısıyla içişlerinde de sıkıntılar yaşayabilir. Rusya ile ciddi sıkıntılar yaşayan Gürcistan, Zengezur koridorunun açılması kendisi için kısa dönemde ekonomik kayıp anlamına gelse de, Azerbaycan ve Türkiye ile olan ilişkilerinde sıkıntı doğuracak bir durum istememektedir. Karabağ’ı işgalden kurtaran Azerbaycan artık savaş ortamından çıkıp, bölgenin ekonomik dinamiklerini harekete geçirerek bölgesel lider olmayı hedeflemektedir. O nedenle ülkenin Batı’ya açılan kapısı durumunda olan Zengezur koridorunun bir an önce faaliyete geçmesi kendi lehine olacaktır. Bölge barış ve istikrarı başta Azerbaycan olmak üzere Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ile kara yolu ile ulaşım imkânının sağlanması ve Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesi anlamına geldiği için bu durum Türkiye içinde birçok fırsat sunmaktadır. Ayrıca Türkiye hemen yanı başındaki Güney Kafkasya’da patlak verecek krizinden en fazla zarar görecektir. O nedenle Türkiye, Azerbaycan’ın çıkarını da gözeterek bölgenin istikrarı için birçok konuda önemli inisiyatif almaktadır.

Diğer taraftan Güney Kafkasya’nın sahip olduğu ortak sorunlar bu bölge ülkelerinin işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Güney Kafkasya’daki etnik, sosyal, siyasal, ekonomik temele dayalı sorunlar nevi şahsına münhasır ve çözümü kolay olmayan sorunlardır. Bu sorunların çözümü bölge ülkelerinin işbirliği gerektirdiği için bir ülkenin tek başına izleyeceği politika yetersiz kalmaktadır. Mesela petrol boru hatlarının yapılması, Avrasya ulaşım koridorunun altyapısının hazırlanması, ekonominin kalkındırılması ve güçlendirilmesi, bölgenin gelişmesinin istikrarlı temellerinin atılması komşu devletlerin kendi iddialarından vazgeçerek aktif işbirliği sürecine katılmaları gerektirmektedir (Veli, 2007: 1428-1429). Azerbaycan bu konuda her zaman öncü rol almıştır. Karabağ zaferi sonrasında öz güveni artmış bir Azerbaycan bu konuda daha istekli olduğunu söylemek mümkündür.

2.4. Güney Kafkasya’da İstikrarlı ve Sürdürülebilir Kalkınmanın Temini

Azerbaycan, Güney Kafkasya bölgesinde en önemli enerji kaynaklarına sahip olan ve aynı zamanda zengin enerji kaynaklarına yataklık eden Hazar havzası içinde yer alan ülkedir. Bu durum Azerbaycan için sağladığı avantaj kadar dezavantajları da söz konusudur. Bu nedenle Azerbaycan’ın istikrarı için bölgenin de istikrarı, bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerine gereksinim bulunmaktadır. Bu konuda Azerbaycan gerekli inisiyatifi almaya hazır olduğu görülmektedir. O nedenle Azerbaycan yeni dönemde Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmek ve Gürcistan ile ilişkilerini derinleştirmek çabası içindedir. Kaldı ki Azerbaycan enerji nakil hatlarına ev sahipliği yapan Gürcistan, enerji transfer hatları dolayısıyla önemli kazanımları elde etmektedir. Zengezur koridorunun açılması Ermenistan’da gerek lojistik gerekse enerji sevkiyatı dolayısıyla önemli kazanım sağlayacaktır. Bu da bölge için topyekûn kalkınma fırsatı verecektir.

2.5. Uluslararası Alanda İtibar Gören ve İnisiyatif Alan Bir Ülke Konumuna Gelmek

Haydar Aliyev döneminde kurumsallaşan ve İlham Aliyev döneminde çok boyutlu hale getirilen denge politikası kapsamında Azerbaycan gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde aktif rol alarak uluslararası düzeyde sorunları çözüme inisiyatif alan ülke profilini sergilemektedir. Bölgesel düzeyde Azerbaycan bir taraftan Güney Kafkasya istikrar ve kalkınmasını konusunda inisiyatif alırken, diğer taraftan da Türk Devletleri Teşkilatı içinde aktif rol üstlenme çabasıdadır. Küresel düzeyde ise istikrarlı bir şekilde çok yönlü bir denge politikası izlemektedir. Azerbaycan her ne kadar Rusya’nın liderlik ettiği güvenlik kuruluşlarında yer almazken Rusya ile soğukkanlı, pragmatik ve dengeli bir politika izlemeye büyük çaba göstermektedir. Ayrıca NATO ile ilişkilerinde mesafeli aynı zamanda dengeli bir işbirliği içinde olan Azerbaycan başta enerji olmak üzere birçok stratejik alanda Batı ile işbirliği içindedir². Batılı birçok kurum ve kuruluşa üyedir. Bu yönüyle Azerbaycan Eski SSCB bloku ile Batı arasında bir köprü rolü üstlenmiştir. Azerbaycan, 2011 yılından itibaren Bağlantısızlar Hareketi içinde aktif rol almaktadır ve hâlihazırda dönem başkanlığını yürütmektedir. Ayrıca Azerbaycan İslam İşbirliği Örgütü içinde de önemli rol oynamaktadır.

² Aliyev, Bağlantısız Hareket Devlet Başkanları 18. Zirvesindeki konuşmasında bu hususta şöyle vurgulamaktadır: “Azerbaycan, BM Güvenlik Konseyi’nin yetkisi temelinde kurulan uluslararası barışı koruma operasyonlarına da katkıda bulunuyor. Ülkemiz, Rusya-NATO, Rusya-ABD yüksek askeri liderliğinin düzenli toplantılarına ev sahipliği yapıyor. Dünyada yaklaşık 200 ülke var. Bu ülkeler arasında yukarıda bahsi geçen görüşmeler için Azerbaycan’ın tercih edilmesi, bağımsız dış politikamıza saygının bir göstergesidir” (Aliyev, 2019).

Bunun yanında İsrail ile de ciddi işbirliği içinde olup 2. Karabağ savaşı sürecinde İsrail'den azımsanmayacak ölçüden destek almayı başarmıştır. Ancak Azerbaycan'ın İsrail ile işbirliği komşusu İran'ı rahatsız etmektedir. Bu nedenle İran zaman zaman iki ülke ilişkisinde tansiyonu yükseltecek beyanatta bulunmaktadır. Bu karşın Azerbaycan'ın temkinli davranarak iki ülkeler ilişkilerde ciddi anlamda bir hasar oluşmasının önüne geçmektedir.

2.5.1. Azerbaycan – Rusya İlişkileri

Güney Kafkasya bölgesi Rusya'nın dış politikasında en önemli yer bir yer almaktadır. Güney Kafkasya'nın önemi Çarlık Rusya ve SSCB döneminde olduğu kadar Rusya Federasyonunun dış politikasının öncelikleri arasında da yer almıştır. Azerbaycan-Rusya ilişkileri diğer Güney Kafkasya ülkelerinin Rusya ile ilişkilerinden daha farklı bir seyir izlemiştir. Rusya bölge ülkelerinin Batı ile yoğun ilişki içine girmesine ve NATO ittifakı içinde yer almasında ciddi rahatsızlık duymaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın “yakın çevre doktrini” doğrultusunda yakın çevresinde diğer güçlerin hâkim olmasını istememesi Azerbaycan ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Rusya bu politik bakış çerçevesinde bazı hamleleri yaparak Güney Kafkasya ülkeleri Rusya ile işbirliğine zorlamaktadır. Bu kapsamda Rusya, bölgede kontrollü bir istikrarsızlık olmasını ve bu istikrarsızlığın devam etmesini menfaatine bir araç olarak görebilmektedir. Rusya'nın Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki sivil katliamına göz yumması hata perde arkasında desteklemesi ve Karabağ Sorunu çözümü için oluşturulan AGİT-Minsk grubu üyesi olmasına rağmen 30 yıl boyunca bu sorunun sürüncemede kalmasına seyirci olması³ “istikrarsızlık yaratarak bölgede hâkimiyet kurma” politikasının bir sonucu olarak görmek mümkündür (Yüce, 2022: 234).

Azerbaycan, Rusya ile ilişkilerinde realist, pragmatik ve temkinli olmuştur. Özellikle 44 günlük Vatan Muharebesi sürecinde Azerbaycan, Rusya'yı yakından izlemiş, Rusya'nın Ermenistan'a kimi zaman açıkça desteği karşısında soğukkanlı kalmayı başarmış, Rusya kamuoyu karşısında “haklı” olduklarını göstermek için büyük çaba sarf etmiş ve Rusya ile ilişkilerin zarar görmesine izin vermemiştir. Aksine Rusya'nın bu süreçte oynayacağı olumlu röle dikkat çekilmiştir. Cumhurbaşkanı Aliyev, çeşitli medya organları aracılığıyla bu hususu dile getirmiş, RBK televizyonu muhabirinin Bakü sokaklarındaki Türk bayrakları ve Türkiye ilgisine dönük sorusuna da “*Bugün Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güven, karşılıklı destek*

³ Cumhurbaşkanı Aliyev bir konuşmasında konuya ilişkin tespiti de bu yöndedir. Cumhurbaşkanı konuşmasında şöyle der: “Uzun yıllardır, yaklaşık 30 yıldır bunu bekliyoruz. Uluslararası toplumun adaletsizliğin ve işgalin sona ermesine yardımcı olmasını bekliyorduk. Bu amaçla AGİT 1992 yılında Minsk Grubu'nu kurmuş ve bu çatışmaya bir çözüm bulması gerekiyordu. Başka bir deyişle, işgalin durdurulması gerekiyordu. Aksine Minsk grubu, bu çatışmanın sonsuza kadar sürmesini isteyenlerin elinde bir alet haline geldi.” devamında, “Minsk Grubu'nun faaliyetlerinin tek amacı çatışmayı dondurmak ve topraklarımızı sonsuza kadar işgal altında tutmaktır. Güç ve siyasi akıl sayesinde bu politikaya son verdik ve topraklarımızı özgürleştirdik” (Aliyev, 2022).

ve ilişkiler öyle bir seviyededir ki, bence dünyanın en yakın ülkeleri arasında bile böyle bir seviye yoktur...Türkiye'ye de gitseniz her yerde Azerbaycan bayrakları ve sevgisi görürsünüz” (<https://president.az/az/articles/view/42449>,22.03.2022) diyerek Türkiye- Azerbaycan yakınlaşmasının Rusya aleyhine olmadığı anlamına da gelecek manidar bir cevap vermiştir.

Karabağ savaşında Rusya'nın konumu ve alacağı tavır savaşın kaderi üzerinde ciddi etki oluşturacağı bilinmekteydi. Çünkü Rusya ile Ermenistan arasında tarihi ilişkin ve stratejik bağ bilinmektedir. Rusya ile Ermenistan 1997 tarihli Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması ile Ermenistan'ın üye olduğu ve Rusya'nın liderlik ettiği Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) hükümleri Ermenistan topraklarına bir tehdit olduğunda Rusya'nın Erivan'ın yanında olaya müdahil olmasını öngörmektedir. Bu nedenle Karabağ savaşında Rusya'nın duruşu önem arz etmekteydi. Ermenistan'ın talebine rağmen Rusya savaşın Ermenistan topraklarında gerçekleştirmediği, söz konusu hükümler Karabağ bölgesi için geçerli olmadığını ileri sürerek bu savaşa müdahale etmeyeceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bununla birlikte savaşın kaderini elinde tutmak isteyen Rusya, süreci titizlikle takip etmiş Şuşa'nın Azerbaycan kontrolüne geçmesi diğer bir ifadeyle savaşın gidişatı tamamen Azerbaycan lehine dönmesi sonrasında 9 Kasım 2020 tarihinde tarafları ateşkese zorlamıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in arabuluculuğu ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan başbakanı Nikol Paşinyan tarafından Ateşkes Antlaşması imzalanarak Dağlık Karabağ bölgesindeki çatışmalara 10 Kasım 2020 tarihinde son verildiği açıklanmıştır. Bu antlaşma ile Azerbaycan zaferini ilan ederken Rusya yine değişmez politikasına hayatiyet kazandırarak hakemlik rolü üstlenmiştir.

Savaş sırasında Rusya'nın yaklaşımıyla ilgili kaydedilmesi gereken bir diğer mühim husus da resmî makamların Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteği ile ilgili diplomatik nitelikteki beyanlarına karşın, muhtelif medya platformlarında savaşı Türkiye'nin başlattığı ve yönettiğine dair yorumların aktif olarak savunulmuş olduğudur. Esas itibarıyla bu değerlendirmeler, Türkiye'nin Suriye, Libya, Doğu Akdeniz ve Kafkasya'da etkisinin artmakta olduğu ve bunun da Rusya'nın nüfuz alanındaki çıkarlarını tehdit ettiği savı üzerinde şekillendirilmiştir (Sarıkaya, 2020: 18).

Rusya'nın liderliğinde imzalanan üçlü Ateşkes sonrasında Azerbaycan üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmesine rağmen Ermenistan üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmeme konusunda ısrarlı davranmıştır. Vatan Muharebesi sonrasında Cumhurbaşkanı

Aliyev birçok platformda ateşkesin sağlanmasında Rusya'nın rolüne dikkat çekerek teşekkür etmiştir. Ancak Anlaşmada üzerine mutabık kalınan hususlarda Ermenistan'ın somut adım atmaması ve bu durum karşısında Rusya'nın yeterince baskı uygulamaması üzerine, Aliyev, Ermenistan'ın taahhütlerini yerine getirmesi hususunda Rusya'yı sorumluluklarını yerine getirmemekle itham etmiştir. Cumhurbaşkanı Aliyev'in 16.07.2022 tarihinde ateşkes sonrası yaşanan olumsuzluklara ilişkin şöyle beyanda bulunmuştur (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-rusyayi-ermeni-gucleri-karabagdan-cikarma-sozunu-tutmamakla-sucladi/2638291>, 21.07. 2022):

“...Ermenistan'ın 10 Kasım 2020'de imzalanan bildiriye belirtilen konuları ele almayı reddetmesidir. 10 Kasım bildirisi aslında Ermenistan'ın teslimiyet belgesidir mağlup taraf olarak yükümlülükler üstlenmiştir. Bu yükümlülükler biri de Ermeni silahlı güçlerin Karabağ'dan çekilmesidir. Bu konu bugüne kadar çözülmedi. Konuyu defalarca gündeme getirdik ama Ermenistan uzatıyor. Aynı zamanda, bu konuyu Rusya'nın askeri yönetimi önünde de gündeme getirdik ve birkaç ay önce Azerbaycan'ı ziyaret eden Rusya Savunma Bakanlığının üst düzey bir yetkilisi bizim savunma bakanlığımıza Ermeni silahlı güçlerin hazirana kadar Karabağ'dan çekileceğine dair söz verdi.

Temmuzun ortasına geldik ama bu sorun çözülmedi. Ermenistan, 10 Kasım bildirisine aykırı davranmakta, yükümlülüğünü yerine getirmemektedir. 10 Kasım bildirisinde imzası bulunan Rusya tarafı da onları buna zorlamıyor. Elbette bu, kabul edilemez bir durum. Ermeni silahlı güçlerin Azerbaycan topraklarında kalması kesinlikle kabul edilemez. Biz galip ülkeyiz, toprak bütünlüğümüzü geri kazandık. Ermenistan silahlı güçlerini Azerbaycan topraklarından çekmek istemiyorsa, bunu bize açıkça söyleyin, biz de işimizi bilelim. Cevabımız ne olacak? Belki de şimdi söylemek uygun olmaz. Ancak bu, 10 Kasım bildirisinin ağır ihlalidir.”

Azerbaycan, yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Rusya'nın bölgedeki etkisini çok iyi bilmekte, Rusya ile ilişkileri dostane bir şekilde yürütmesine azami derecede gayret göstermekte, Rusya'nın hassasiyetlerini dikkate alarak denge politikası yürütmektedir. Bu çerçevede Azerbaycan, Ukrayna savaşı arifesinde Rusya ile “Müttefiklik Faaliyetleri Hakkında Beyanname” imzalayarak, zorlu bir dönemde Rusya'ya dostluk eli uzatmıştır. Bu durum aynı zaman iki ülke arasındaki dostluk ilişkinin düzeyini dünya kamuoyunu duyurulması anlamına da gelmektedir. Beyannameye göre, Rusya ve Azerbaycan, kendi topraklarında taraflardan diğerinin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı faaliyetleri kararlılıkla engelleyecek, güvenliği sağlamak, barış ve istikrarı korumak için BM

Şartı, farklı uluslararası anlaşmalar ve taraflardan her birinin uluslararası yasal yükümlülüklerini dikkate alarak birbirlerine askeri yardım sağlayacaklardır.

2.5.2. Azerbaycan – Türk Cumhuriyetleri İlişkileri

Azerbaycan, Türk Devletleri Teşkilatı içinde aldığı aktif rol yanında Türk devletleri ile de ikili ilişkileri kurmak ve ilişkilerini derinleştirmek dış politika öncelikleri arasında yer vermiştir. Özellikle Karabağ zaferinden sonra Azerbaycan, Türkiye ile kurduğu müttefiklik ilişkisinden edindiği tecrübeleri diğer Türk devletleri ile de paylaşmak üzere bu ülkelerle ikili ilişkilerini yoğunlaştırmaktadır. 2022 yılının ilk altı ay değerlendirmesini yapan Cumhurbaşkanı Aliyev, bu hususu şöyle ifade etmiştir:

“Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde Azerbaycan her zaman aktif olmuştur ve hem teşkilat içinde hem de üye ülkeler arasında temaslar genişlemektedir. Bu yıl Türkiye Cumhurbaşkanı ile üç görüşmem oldu. Bu yılın Nisan ayında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Azerbaycan'ı ziyaret etti ve bir toplantı yapıldı. Aynı zamanda haziran ayında Özbekistan ve Türkmenistan'ı ziyaret ettim, Özbekistan ve Türkmenistan devlet başkanlarıyla ve Türkmenistan Parlamentosu Halk Danışma Meclisi başkanıyla görüştüm. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın önümüzdeki ay Azerbaycan'ı ziyaret etmesi bekleniyor. Yani, bunlar sadece görünen hususlardır ve bu temasların ne kadar aktif olarak geliştiğini, aktif olarak geliştiğini gösterirler. Elbette Türk devletleri ile ilişkilerimiz bizim için öncelikli konulardan biridir ve karşılıklı siyasi destekler dile getirilmekte, önemli projeler hem ikili hem de çok taraflı formatlarda tartışılmaktadır. Ulaştırma, enerji ve diğer alanlarda aktif işbirliği yürütülmektedir.” (<https://president.az/az/articles/view/56665>, 25.07.2022).

2.5.2.1. Azerbaycan – Türkiye İlişkileri

Tarihsel süreç için Azerbaycan dış politikasında Türkiye, Türkiye'nin dış politikasında Azerbaycan hep öncelikli konumda olmuştur. Gerek Safevi Devleti döneminde gerek Hanlıklar döneminde gerekse Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti ile ilişkileri hep yoğun bir şekilde devam etmiş ve en zor günlerde bile birbirinin yanında durmayı ve birbirini desteklemeyi bilmişlerdir. Osmanlı Devleti, en zor döneminde bile Rus ve Ermenilerin Bakü'yü işgali üzerinde Nuri Paşa Komutasında Kafkas İslam Ordusu'nu göndermiş ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yanında yer alarak birlikte tarihi bir zafere imza atmışlardır. Bununla birlikte Azerbaycan-Türkiye ilişkisinin müttefiklik

düzeyine çıkmasından ikinci Karabağ savaşı döneminde Türkiye'nin tüm imkanlarıyla koşulsuz olarak Azerbaycan'ın yanında yer almasıyla gerçekleşmiştir.

Birinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye Azerbaycan'ı desteklemekle birlikte içinde bulunulan koşullardan ötürü gereken silah-mühimmat yardımı yapamamıştır. Bu durum Türk halkının yüreğinde bir yara olarak kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye, Dağlık Karabağ sorununda her zaman ve her koşulda Azerbaycan'ı açık bir biçimde desteklemiştir. Bu çerçevede Türkiye, Azerbaycan topraklarının yüzde %20'sini işgal eden Ermenistan ile sınırlarını kapatmıştır. Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerinin normalleşebilmesi için Dağlık Karabağ sorununun çözümünü şart koşmuştur. Türkiye ayrıca Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuk çerçevesinde ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün gözetilerek çözülmesi gerektiğini savunmuştur (Eyvazlı, 2017: 71).

44 günlük Vatan Muharebesi olarak adlandırılan ikinci Karabağ savaşı sürecinde Türkiye tüm imkânlarıyla Azerbaycan'ın yanında açık bir şekilde yer almıştır. Bu ilişki zafer sonrasında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine stratejik derinlik kazanarak iki ülke arasındaki işbirliği düzeyi zirveye taşımıştır. İkinci Karabağ Savaşı iki ülke arasında sağlam temellere dayanan ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Dolayısıyla İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde önemli bir kavşak ve bir dönüm noktası olmuştur. Azerbaycan ve Türkiye'nin destansı iş birliği ile kazanılan Karabağ Zaferi birçok açıdan önem arz etmektedir. Öncelikli olarak bu zafer Türk ve İslam dünyası başta olmak üzere toprakları hukuksuz şekilde işgal altında olan devletlere bu durumun ilelebet sürmeyeceği mesajını vermiştir. Bu zafer Türk Dünyası açısından daha kapsamlı iş birliklerinin önünün açılmasına katkı sağlayacaktır. Şüphesiz bu zafer iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve askerî entegrasyon sürecini daha da hızlandıracaktır (Eraslan, Özdemir, 2021:329).

İkinci Karabağ Savaşı sürecinde Türkiye ve Türk halkı Azerbaycan'a en üst düzeyde ve en yüksek sesle siyasi ve manevi destek vermiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Azerbaycan yalnız değildir.", Dışişleri Bakanı Mevüt Çavuşoğlu'nun "Uluslararası toplum bir şey yapmak istiyorsa Ermenistan'ı derhal Azerbaycan topraklarından çeksin. Azerbaycan isterse destek vermekten çekinmeyiz" şeklindeki açıklamaları, başta Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı olmak üzere Türkiye'den Azerbaycan'a gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler üçüncü güçlerin bu savaşa müdahil olmasını engellemiştir. Zafer sonrası Erdoğan ve Aliyev, 15 Haziran 2021'de Şuşa'da "Şuşa Beyannamesi"ni imzalayarak iki ülke arasındaki ilişkileri daha üst düzeye çıkarmış ve kardeş ülkeleri stratejik müteffik ülke haline getirmiştir (Yüce, 2022: 202). Ayrıca bu Zafer Türk

Devletleri arasında iş birliğinin geliştirilmesinin önünü açmıştır. Nitekim 12 Kasım 2021 İstanbul'da gerçekleşen Türk Konseyi 8. Zirvesinde Konseyin yeniden yapılandırılarak Türk Devletler Teşkilatı'na dönüştürülmesinde Azerbaycan-Türkiye iş birliğinin Karabağ'da zaferle sonuçlanmasının yarattığı psikolojik durum da büyük rol oynamıştır (Yüce, 2022a: 87).

2.5.2.2. Azerbaycan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri

Karabağ zaferi sonrası işgal altındaki topraklarını ülkesine katan Azerbaycan'ın bu başarısı aynı zamanda Azerbaycan'ın Türk Dünyası ile ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Aliyev'in ifade ettiği gibi Zengezur boğazının açılması, Türk Dünyasında coğrafi parçalamayı ortadan kaldırarak, coğrafi bütünlüğü sağlayacaktır. Bu gelişme yeni bir paradigmanın doğmasına neden olmuştur. Azerbaycan'ın 30 yıldır işgal altında olan ve AGİT-Minsk grubu tarafından sürüncemede bırakılan topraklarını Türkiye ile iş birliğine girerek işgalden kurtarması, Sovyet'in menfi mirası sonucu benzer sorunlarla karşı karşıya kalan Türk Cumhuriyetlerinde yeni bir paradigma oluşmasına neden olmuştur. Yıllarca Karabağ sorunu karşısında Rusya faktörü dolayısıyla tarafsız durmaya çalışan ve bu sorunun Türk devletleri başkanları zirvesinde gündeme getirilmesine bile taraf olmayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Karabağ zaferi sonrası 12 Kasım 2021'de İstanbul'da toplanan Türk Konseyi 8. Zirvesinde, Teşkilatın isminin "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirilmesi, Karabağ Zaferi dolayısıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev "Türk Dünyası Ali Nişanı" verilmesi ve Azerbaycan'ın Karabağ'ı işgalden kurtarmasının takdir edilmesi yönünde ortak irade sergilemeleri Türk Devletlerinde yeni bir paradigmanın oluştuğunu göstermektedir. 44 günlük vatan muharebesinin Azerbaycan'ın Zaferi ile sonuçlanması sonrasında 31 Mart 2021'de video konferans formatında düzenlenen Türk Konseyi gayri resmi zirvesinde, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev Azerbaycan'ı "Dağlık Karabağ'da işgalin bitmesi ve tarihi adaletin sağlanması" nedeniyle tebrik etmesi ve ardında Özbekistan'ın Fuzuli'de tam teşekküllü bir okul yaptıracağını duyurması da yeni paradigmanın bir ürünü olmuştur. Dolayısıyla Karabağ zaferinde Azerbaycan-Türkiye iş birliği diğer Türk Cumhuriyetlerinin sorunlarının çözümü yönünde rol model olmuştur.

Aslında Azerbaycan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile iş birliğini geliştirmesi ve aktif diyalog tesis etme çabası ülkenin yeni dönem dış politika hedefleriyle de doğrudan

örtüşmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Rus enerjisine alternatif enerji kaynağı arayışına giren Avrupa'nın başvuracağı yer kuşkusuz Hazar Bölgesidir. Bu bölgenin en önemli aktörü de kuşkusuz Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın diğer Türk Cumhuriyetleri ile enerji alanında oluşturacağı iş birliği sonucu bu ülkelerin enerji kaynaklarını mevcut boru hatları üzerinde Türkiye'ye taşıyarak Avrupa pazarına ulaştırması bölge için yeni bir jeostratejik-jeopolitik durum oluşturacaktır. Nitekim bu hususta da Azerbaycan hem Avrupa Birliği hem de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri nezdinde ciddi girişimlerde bulunmuştur.

2. Karabağ Savaşı (Vatan Muharebesi) öncesinde Azerbaycan ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında yoğun bir ilişkiden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde Azerbaycan söz konusu Türk Devletleri ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ve Rusya'nın öncülüğünde gerçekleşen bazı oluşumlar bünyesinde kurduğu ilişki dışında ikili ilişkiler üzerinde yoğunlaşmamıştır. Hazar Denizi komşusu olan Türkmenistan dışında diğer Türk Cumhuriyetleri sorunları da olmamıştır. 2. Karabağ Savaşında sonra Azerbaycan Türk Cumhuriyetlerine yönelik daha aktif bir politika izlemiştir. Bu kapsamda hem Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde aktif politika izlemiş hem de söz konusu devletlerle ikili ilişkilerinin geliştirerek yeni işbirliği alanları oluşturmuş ve ilişkilere stratejik bir nitelik kazandırmıştır.

Azerbaycan'ın Türkmenistan ile yaşadığı sorun Hazarın statüsü konusundan yaşanan anlaşmazlık teşkil etmekteydi. Bilindiği üzere Hazar'ın statüsü 1991 yılına kadar SSCB ve İran arasındaki antlaşmalarla düzenlenmekteydi. 1921 Dostluk Antlaşması'yla, İran ve Sovyet gemilerinin Hazar Denizi'nde serbest dolaşmaları kararı alınırken, 1935'te bu hükme ilaveten 10 millik balıkçılık bölgesi kurulmuştur. 1940 yılında imzalanan antlaşmayla deniz yüzeyinin ve dibinin ortak kullanımı kararlaştırılmıştır. Sovyetler Birliği döneminde, Hazar'ın Sovyetlere ait olan kısmı, 1970'te Azerbaycan, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan arasında paylaştırılmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan ve Kazakistan, 1970'te kendilerine verilmiş bölgelerde egemenlik hakları olduğu iddiasıyla ortaya çıkmışlar ve de ayrıca Hazar'a kıyıdaş olan beş devlet arasında Hazar'ın göl mu, deniz mi olduğu konusunda ihtilaf çıkmıştır. Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar'ın deniz olduğunu iddia ederlerken, Rusya ve İran, Hazar'da fazla petrol ve doğalgaz kaynakları olmadığı için, göl olduğunu savunmakta ve kaynakların eşit paylaşımından yana tavır almışlardır. Türkmenistan ise net bir iddiada bulunmamıştır (Turan, 2010: 48-49).

Bununla birlikte Hazar'ın statüsü belirlemede önemli mesafe alınmıştır. Kasım 2021'de Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan liderleri Kazakistan'ın Aktau kentinde düzenlenen törende Hazar Denizi'nin yerüstü ve yeraltı kaynaklarını nasıl

paylaşacaklarına dair ortak sözleşmeyi imzalamışlardır. Bu sözleşme ile Hazar'a özel bir statüyle verilerek Hazar'ın yatağı göl hukukuna göre paylaşılırken, sularına deniz hukukuna yakın bir formül öngörülmüştür. Diğer taraftan imzalanan anlaşmayla Hazar'ın enerji kaynaklarının paylaşımında uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Hazar'ın dibinden enerji boru hatlarının geçirilmesi konusunda da önemli ilerleme sağlanmıştır. Türkmenistan ile Azerbaycan yıllardan beri "Trans-Hazar" doğalgaz boru hattı üzerinde görüşmeler yapmaktaydılar. Ancak Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmemiş olması dolayı bu proje hayata geçemiyordu. O nedenle sağlanan bu anlaşma sonunda söz konusu projenin hayata geçmesinin önündeki engellerden biri kalmış oldu. Ayrıca, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da gerçekleşen ve Türk Konseyi'nin adı "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değişmesi karar bağlanan 8. Türk Konseyi Devlet Başkanları Zirvesin akabinde 28 Kasım 2021 tarihinde Aşkabat'ta düzenlenen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı 15. Zirvesi kapsamında İran, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında yılda 2 milyar metreküplük doğalgaz takas anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; yılda 2 milyar metreküpe varan Türkmenistan doğalgazı, İran üzerinden Azerbaycan'a gönderilecektir. Bu anlaşmaların hayata geçmesiyle Azerbaycan açısından Hazar kaynaklı önemli bir sorun daha çözüme kavuşmuştur (Yüce, 2022:237).

Türkmenistan ile Hazar statüsüne ilişkin yıllarca süren anlaşmazlığı önemli ölçüde çözen Azerbaycan, yakın zamanda Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'u (19-20 Nisan 2022) misafir ederek Türk Dünyasına yönelik yeni ilişkiler hamlelerine devam etmiştir. Ardından Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 21 -22 Haziran 2022 tarihinde Özbekistan'ı ziyaret ederek hem yeni iş birliği imkânları hem de doğalgaz üretiminde dünyada 14. sırada yer alan Özbekistan'ın doğalgazı Azerbaycan üzerinden TANAP ve TAP boru hatlarıyla Avrupa'ya sevki hususu için ortam oluşturmuştur.

Bu ziyarette iki ülke arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev tarafından imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti arasında stratejik ortaklığın derinleştirilmesi ve kapsamlı işbirliğinin genişletilmesi bildirgesi" (<https://president.az/az/articles/view/56481>, Erişim: 21.07.2022) 19 işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında askeri-teknolojik alanda iki önemli anlaşmanın yer alması Azerbaycan'ın Türkiye ile askeri ilişkilerinden edindiği tecrübeyi Karabağ Zaferi'nden sonra diğer Türk Devletlerine aktarma imkânı sağlamıştır.

Azerbaycan-Özbekistan ilişkilerine bakıldığında, her şeyden önce her iki ülke de Türk soylu olup, ortak tarih ve ortak medeniyet sahip, Sovyet işgali altında uzun süre yaşamış ve bunun doğal sonucu olarak benzerlik arz eden birçok soruna maruz kalmış ülkelerdir. O nedenle iki ülke arasında sosyo-kültürel ve ekonomik alanda ilişkiler mevcuttur. Her iki ülke de Türk Devletleri Teşkilatı üyesidir. Her iki ülke de Rusya'nın liderlik ettiği güvenlik örgütler olmak üzere hiçbir askeri blokta yer almamaktadırlar. Azerbaycan sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumu itibarıyla Güney Kafkasya'nın en önemli ülkesi iken, Özbekistan Orta Asya'daki tüm devletlerle komşu olan, 35 milyon nüfusuyla en kalabalık nüfusa sahip olan, aktif işgücü ve girişimcilik yeteneğiyle temayüz etmiş, ipek yolu üzerinde yer alan Orta Asya'nın kalbi hükmünde bir ülkedir. Coğrafi konum olarak her iki ülke ipek yolu üzerinde yer almaktadır. Azerbaycan, Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan koridorun kapısı konumunda iken, Özbekistan ise Avrupa'yı Çine bağlayan koridorun doğu kapısı olan Türkistan coğrafyasının önemli bir bölgesidir. Bu haliyle her iki ülke coğrafi olarak birbirini tamamlamaktadırlar. Bu nedenle Azerbaycan – Özbekistan soy, tarih ve coğrafi açıdan doğal olarak müttefiklerdir. Nitekim basın açıklamasında Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in “...Ben bir hususu bildirmek isterim ki, ekonomi ve siyaset elbette çok önemlidir. Ancak bizi birleştiren esas değer kuşkusuz ortak medeniyetimiz olduğunu düşünüyorum.” şeklindeki açıklaması da bu hususun önemini vurgulamaktadır.

Özbekistan ziyaretini önemli kılan bir husus da Karabağ zaferi sonrası gündeme gelen Zengezur boğazının açılması ve orta koridorun aktif hale getirilmesi kapsamında iş birliğine gidilmesine yönelik ortak iradenin ortaya konulmuş olmasıdır. Bilindiği üzere iki ülke kapalı kara devleti olmasına rağmen Doğu ile Batı arasındaki tarihi ulaşım yolu olan “ipek yolu” yanında “Orta Koridor”un üzerinde yer almaktadır. Bu çerçevede “Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu” Özbekistan'ın Azerbaycan – Türkiye üzerinde Batıya ulaşma imkânı sağlamak açısından önemli bir lojistik imkân sağlamaktadır. Özbekistan'ın da söz konusu ulaşım koridorlarını kullanarak bu alandaki çalışmaların verimliliğinin artırılması, transit geçişlerle ilgili engellerin ortadan kaldırılması için ulaştırma bakanları başkanlığında bir çalışma grubunun oluşturulması konusunda mutabık kalınmıştır.

Azerbaycan Enerji transfer ve Orta Koridorun daha işlevsel hale getirilmesi konusunda Kazakistan ile işbirliğine girmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan öncülüğü ve ev sahipliğinde, 27 Haziran'da tarihinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'nin dışişleri ve ulaştırma bakanlarının katıldığı Bakü forumu gerçekleştirmiştir. İlk kez bu konuda gerçekleşen forumda, kardeş üç ülkeyi ilgilendiren konularda mevcut eşgüdümün pekiştirilmesini ve

karşılıklı yarar temelinde bölgesel bağlantısallığın güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede toplantıda, üçlü ve bölgesel işbirliğinin artırılması ile Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridorun potansiyelinin geliştirilmesi konularının ele alınmıştır. Ayrıca tüm çabaların temelinde kardeş ülkelerin doğal gaz üretimlerini Azerbaycan-Türkiye arasındaki mevcut nakil hatları üzerinde Avrupa pazarlarına sunmak çabası da bulunduğu söylemek mümkündür. Nitekim toplantı sonrası yapılan basın açıklamasında üç ülkenin iş birliğiyle Bakü-Tiflis-Kars demir yolunun kullanımı ve yük trafiğinin genişletilmesinin ele alındığına işaret eden Azerbaycan dışişleri bakanı Bayramov, “Bütün bunlarla Azerbaycan topraklarının Ermeni işgalinden kurtarılmasının ardından ortaya çıkan yeni gerçekleri de gördük. Zengezur koridoru AB, Türkiye ve Asya'ya giden bir rotanın oluşturulmasında özel bir rol oynuyor.” (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-azerbaycan-kazakistan-disisleri-ve-ulastirma-bakanlari-toplantisi-baku-de-yapildi/2623394>, 21.07.2022) şeklindeki açıklama Karabağ Zaferi sonrası bölgenin yeni jeo-stratejik durumunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Azerbaycan Karabağ zaferinden sonra ülkenin en önemli sorunu olan işgal altındaki toprakları bağımsızlığına kavuşturmasıyla Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmek ve derinleştirmek üzere yoğun bir çabaya girmiştir. Bu çerçevede önce Türkmenistan ile Hazar statüsünde kaynaklı sorunları büyük ölçüde çözüme kavuşturan Azerbaycan, akabinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov’u misafir ederek Kırgızistan ile yeni bir döneme kapı aralamıştır. Bu ziyaretin ardında Cumhurbaşkanı Aliyev Özbekistan’ı ziyaret ederek iki kardeş devlet arasında stratejik işbirliği imkanı oluşturulmuştur. Bu ziyaretin hemen sonrasında ise Kazakistan dışişleri bakanının üçlü forumu için Bakü ziyareti ve nihayetinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev’in beklenen Azerbaycan ziyareti Azerbaycan’ın Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin yeniden şekillenerek derinlik kazanacağına ve bu ilişki eksenli Avrupa Birliği ile başta enerji olmak üzere yeni bir ilişkinin tesis edileceği işareti olarak okumak mümkündür. Diğer taraftan bu ilişkinin istikrarsızlaşan yenedünya düzenine karşı Türk devletleri arasında yeni bir işbirliği imkânının doğduğu, bu işbirliğinin bölgesel barış, istikrar ve ortak fayda temelinde katkı sağlayacağı şeklinde algılamak gerekir.

2.5.3. Azerbaycan – Avrupa Birliği İlişkileri

Azerbaycan bağımsızlığını yeniden kazandığı zamandan itibaren dış politika öncelikleri arasında Avrupa her zaman yer almıştır. Avrupa Birliği, 31 Aralık 1991 tarihinde

Azerbaycan Cumhuriyetini bağımsız ve egemeni tanımış ve 10 Ağustos 1992 tarihinde itibaren Azerbaycan ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin hukuki temeli 22 Nisan 1996 yılında Lüksemburg’da imzalanan ve 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren “Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması” (Partnership and Cooperation Agreement) ile oluşturulmuştur. Azerbaycan-Avrupa Birliği ilişkilerinin kurumsallaşmasında Avrupa Komşuluk Politikası ve bu politika çerçevesinde uygulanan eylem programları etkili olmuştur. Bu çerçevede Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 1 Haziran 2005 yılında “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Avrupa’ya entegrasyonu için Devlet Komisyonu kurulmasına ilişkin” serencamı imzalayarak bu programa ilişkin iç hukuki zemin oluşturmuştur. 2006 tarihinde Brüksel’de Azerbaycan-AB İşbirliği Konseyi toplantısında Eylem Planları imzalanmıştır. Azerbaycan Eylem Planı’nda AB-Azerbaycan ilişkilerinde öncelikli alanlar şöyle sıralanmıştır (EU/Azerbaijan Action Plan, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf, E: 22.07.2022):

- Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümüne katkıda bulunmak,
- Uluslararası standartlar çerçevesinde, adil ve şeffaf seçimleri de kapsayacak şekilde demokrasiyi güçlendirmek
- İnsan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğünü sağlamak;
- Rüşvet ve yolsuzluğa karşı mücadele etmeyi güçlendirmekle birlikte iş ve yatırım ortamını iyileştirmek;
- Gümrük işleyişini iyileştirmek;
- Sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik gelişmeyi ekonomik çeşitlenme,
- Kasım 2004 senesinde Bakü Bakanlar Konferansı amaçlarını gerçekleştirmek doğrultusunda Avrupa Birliği-Azerbaycan arasında enerji ve nakil konusunda işbirliğini güçlendirmek,
- Sınır Yönetimini içerecek şekilde adalet, özgürlükler ve güvenlik alanlarında işbirliği yapmak,
- Bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi.

AB - Azerbaycan Eylem Planında yer alan yukarıda belirtilen öncelikleri dört grup altında toplamak mümkündür. Birincisi, Azerbaycan’ın milli davası olan Karabağ sorununu çözüme kavuşturmak, ikincisi Azerbaycan’ın piyasa ekonomisine geçişini sağlamak,

üçüncüsü, ülkede evrensel hukuk ilkeleri ve demokrasinin yerleşmesini sağlamak ve dördüncüsü enerji alanında işbirliği sağlamaktır.

Avrupa Komşuluk Politikasının yenilenmesinden sonra AB, Azerbaycan ile Eylem Planı'nın yerini alacak yeni bir Ortaklık Öncelikleri Belgesi üzerinde müzakerede bulunmuştur. 11 Temmuz 2018 tarihinde Brüksel'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı katılımıyla yapılan müzakerelerin sonucunda Azerbaycan-AB İşbirliği Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Belge, 28 Eylül 2018 tarihinde kabul edilmiş ve o tarihte yürürlüğe girmiştir. Hâlihazırda, belgenin süresini 2027 yılına kadar uzatmak için çalışmalar sürdürmektedir. Söz konusu Belge şu önceliklere yer vermektedir:

- Kurumsal güçlendirme ve iyi yönetim
- Ekonomik gelişme ve pazar fırsatları
- Bağlantılar, enerji verimliliği, çevre ve iklim eylemi,
- Göç ve insan ilişkileri

Eylem planında yer alan Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda maalesef AB'nin ciddi bir katkısı olmamıştır. Bu sorunun çözümü üzere oluşturulan AGİT- Minsk grubu ise Karabağ sorununu sürüncemede bırakmış, 30 yıl süresince ciddi bir katkı sağlamamış, aksine kimi zaman da Ermenistan tezlerini örtük destek vermiştir. İkinci Karabağ savaşı başladıktan sonra aldığı kararda, Ermenistan'ın işgaline veya BMGK'nın Karabağ işgaline ilişkin kararlarına herhangi bir atıfta bulunmadan çatışma güçlü biçimde kınanmış, sivil kayıpların önlenmesi çağrısında bulunulmuş ve üçüncü tarafların müdahil olmasının bölgede barışın sağlanmasını engellediği yorumu yapılarak adı verilmeden Türkiye eleştirilmiştir. Avrupa Birliği de bu minval üzere hareket etmiştir. Savaş sürecinde yapıcı hiç bir faaliyete bulunmamış, aksine Azerbaycan'ı suçlar gibi bir tavır içinde olmuştur. Ermenistan'ın sivil yerleşim yerlerine saldırısı karşısında sesiz kalmıştır.

15 Temmuz 2022 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya özel temsilcisi Toivo Klaar'ı kabulünde Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinin normalleşmesi, barış anlaşmasının imzalanması, ulaşım ve iletişimin yollarının açılması, Azerbaycan'ın karşı karşıya olduğu mayın sorunu ve savaşta kaybedilen Azerbaycan siviller ve 10 Kasım 2020 tarihli üçlü açıklamaya göre Ermenistan'ın üstlendiği

yükümlülüklerin yerine getirilmesinin konularda geniş görüş alışverişinde bulunulmuş ve bu hususta AB bilgilendirilmesi istemiştir (<https://president.az/az/articles/view/56648>, 22.07.2022).

Azerbaycan-AB ilişkilerin temel ekseninde AB'nin enerji ihtiyacının temini enerji arz güvenliğinin sağlanması hususları yer aldığını söylemek mümkündür. Her ne kadar AB Vatan Muharebesi süresince Azerbaycan'a taraf yapıcı bir tavır içinde olmamışsa da Azerbaycan AB yönelik temkinli davranmış, ilişkilerin ağır bir şekilde zedelenmesine imkân vermemiştir. Rusya – Ukrayna Savaşı sonrasında AB tarafında Rusya'ya uygulanan ambargo kapsamında Avrupa'nın Rusya doğalgazına olan bağımlılığın azaltılması için girişilen alternatif arayışlarda Azerbaycan doğalgazı önemli alternatif kaynak olarak görülmüştür. Bu kapsamda AB ile Azerbaycan arasında görüşmeler başlatılmıştır. 18 Temmuz'da Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasında “Avrupa Komisyonu Tarafından Temsil Edilen Avrupa Birliği ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Enerji Alanında Stratejik Ortaklığa Dair Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır (<https://president.az/az/articles/view/56689>, 22.07.2022).

Enerji alanında Stratejik Ortaklık Mutabakat Zaptı imzalanmasından sonra yapılan basın açıklamasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Azerbaycan ile AB arasında enerji alanındaki aktif işbirliği on beş yılı aşkın bir geçmişe sahip olduğunu belirterek,

“ Azerbaycan'ın başlattığı ve ortaklarımız da dâhil olmak üzere Avrupa Birliği tarafından desteklenen enerji projeleri, Avrupa'nın enerji haritasını tamamen değiştirdi. Petrol üretimine başladık. Daha sonra gaz üretimine geçtik. Hazar Denizi'ni Karadeniz ve Akdeniz'e bağlayan petrol boru hattını inşa ettik. Tabii 3.500 kilometre uzunluğundaki Güney Gaz Koridoru da entegre boru hattı sistemlerine sahip ve onunla birlikte doğalgazımız Avrupa kıtasına ulaştırılıyor. Güney Gaz Koridoru iki yıldan kısa bir süre içinde tam kapasite ile faaliyete geçecek. Bütün segmentlerden yararlanılıyor. Bu işbirliğinin olumlu faydalarını şimdiden görüyoruz. Enerji güvenliği konuları bugün her zamankinden daha önemli. Azerbaycan ve Avrupa Birliği arasında enerji alanında uzun vadeli, öngörülebilir ve çok güvenilir işbirliği elbette büyük bir başarıdır.” (<https://president.az/az/articles/view/56690>, 22.07.2022) şeklinde beyanda bulunmuştur. Aliyev, konuşmasında Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasında petrol, gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları, hidrojen, enerji verimliliği ve diğer konuları içeren birçok alanı kapsayan bir enerji diyalogu başlattıklarını, önümüzdeki yıllarda yeni gaz sahalarında üretime geçerek doğalgaz üretimine artıracaklarını, Avrupa Birliği, Azerbaycan'ın ana ticaret ortağı olduğunu hususları da dile getirdi.

Bir bütün olarak konuşma metni değerlendirildiğinde Aliyev'in Azerbaycan sahip olduğu doğalgaz yanında yenilenebilir enerji konusunda da ciddi potansiyele sahip olduğu

dolayısıyla Azerbaycan, AB'nin aradığı alternatif doğalgaz kaynağına sahip olduğu vurgulamaktadır. Azerbaycan enerji arz güvenliği açısından AB için Rusya'ya tercih edilecek bir ülkedir. Bununla birlikte Azerbaycan doğalgazının AB'nin ithal ettiği Rusya doğalgazını tamamen ikame edeceğini söylemek mümkün değildir.

Stratejik Ortaklık Mutabakat Zaptı sonrası basın açıklaması yapan Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, Azerbaycan'ın enerji arz güvenliğine dikkat çekerek Azerbaycan'ın AB için önem konusunda;

“...Rusya'nın Ukrayna'ya acımasız müdahalesinden önce bile Rusya'nın Avrupa'ya gaz arzı artık güvenilir değildi. Bu nedenle Avrupa Birliği, Rusya'yı baypas etmeye ve daha güvenilir ve güvenilir ortaklara yönelmeye karar verdi ve Azerbaycan'ı da aralarında görmekten mutluluk duyuyorum. Siz gerçekten bizim için önemli bir enerji ortağımızsınız. Sadece arz güvenliği alanında değil, iklim tarafsızlığı alanında da her zaman güvenilir oldunuz. Az önce imzaladığımız Mutabakat Zaptı, enerji ortaklığımızı daha da güçlendiriyor.” (<https://president.az/az/articles/view/56690,22.07.2022>)

şeklinde beyanda bulunmuştur.

Ursula konuşmasının devamında Avrupa Birliği, Azerbaycan ile birlikte çalışarak Orta Asya ve ötesinde ilişkiler kurmak istediğini, Trans-Hazar ilişkilerine ilişkin fikir ve tartışmaları büyük bir ilgiyle takip ettiklerini ve tartışmaların derinleşmesine katkıda bulunacaklarını, iş, ticaret ve turizm fırsatlarına büyük bir ivme kazandıracakları hususlarını da vurgulamıştır.

Konuşmasında “AB, daha güvenilir enerji tedarikçilerine yöneliyor.” vurgusu yapan Ursula'nın AB için Azerbaycan doğal gazının Rusya doğalgazı alternatif olarak gösterilmesi Azerbaycan ile Rusya ilişkileri açısından bir sıkıntı oluşturup oluşturmayacağı hususu göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu konuda oluşabilecek bir sorun, mesela bu durumun Zenger boğazının ve Ermenistan ile sınır meselesi çözümden Rusya'nın bir kart olarak kullanması, Güney Kafkasya istikrarı açısından da ciddi sıkıntılara kaynak teşkil edecektir. Diğer taraftan AB'nin Azerbaycan ile birlikte çalışarak Orta Asya ve ötesinde ilişkiler kurmak üzere kurgulanmış politikası bu bölgedeki doğalgaz kaynaklarının mevcut doğalgaz hatları üzerinden Avrupa taşımalarını sağlayacaktır. Ancak burada SSCB dağılma sonrası dönemde

AB'nin Türkiye üzerinde Orta Asya'ya nüfuz etmek politikasında yaşanan hataların burada tekrarlanmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Avrupa Komisyonu tarafından temsil edilen enerji alanında Stratejik Ortaklık Mutabakat Zaptı imzalanması ile Azerbaycan'dan AB'ye doğal gaz sevki iki katına çıkarmak hedeflenmektedir. Ancak AB için talep edilen doğalgaz sevkinin gerçekleşmesi Türkiye'nin mutabakatı da gerekmektedir. Bilindiği üzere Türkiye ile Azerbaycan arasında 26 Haziran 2012'de imzalanan Hükümetlerarası anlaşmanın 7/8-9. maddesine göre, TANAP ile ilgili atılacak kapasite genişletme ve arzı artırma çalışmalarında öncelik Türkiye'ye verilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan Avrupa'ya gönderilen gazın artırılması için ek yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Güney Gaz Koridoru kapsamında inşa edilen TANAP'ın Avrupa ayağı olan TAP'ın yıllık kapasitesi 10 milyar metreküp civarındadır. Oysa AB'nin Güney Gaz Koridorunda talep ettiği gazın tedariki için TAP'ın kapasitesinin 10 milyar metreküpten 20 milyar metreküpe çıkarılması gerekmektedir. Bu da teknik olarak mümkün görünmemektedir. O nedenle ek yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır. Bu yatırım konusunda yeni bir anlaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak stratejik enerji kaynaklarına sahip olan Azerbaycan ve özellikle Hazar Havzası, Avrupa Birliği'nin ulusal güvenlikle eş değer tuttuğu, enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından jeopolitik kilit konuma sahiptir. Bu bölge, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin enerji ithalatı bakımından Rusya'ya olan aşırı bağımlılığının ortadan kaldırılması için alternatif taşıma güzergâhı özelliğini de bulundurmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan-AB ilişkilerinin geliştirilmesinde en önemli faktör Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları olmuştur. Azerbaycan enerji ihracatı temelinde bir ekonomik kalkınma politikası izlediğinde enerji ülke için temel ekonomik unsur olarak görülürken, AB ise enerji güvenliğini sağlamak için Rusya olan bağımlılığını azaltmak ve kaynak çeşitlendirmesine gitmek politikasını izlemektedir. Bu durum Azerbaycan önceliği ile AB önceliğinin kesişmesi sonucu doğurmaktadır. Bu nedenle de AB Azerbaycan ile olan enerji işbirliğine önem vermektedir (Memmedli, 2017: 206).

2.5.4. Azerbaycan – Bağlantısızlar Hareketi İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ideolojik ve güç mücadelesi temelli iki kutuplu Dünya'nın oluşturduğu ortam devletlerin adeta devletlerin iki bloktan birinde yer

alması zorunlu hale getirmiştir. Özellikle sömürgeleikten yeni kurtulmuş⁴ ve bağımsızlığını henüz yeni kazanmış olan bazı ülkeler her iki blokta da yer almak istemişlerdir. Bu güç merkezlerinin dışında kalan ya da her iki blokta da yer almak yani taraf tutmak istemeyen ve bağımsızlığı savunan devletlerin oluşturduğu oluşumuma Bağlantısızlar Hareketi denilmektedir. Yugoslavya lideri Tito, Hindistan lideri Nehru ve Mısır lideri Nasır, 1955 yılında öncülüğünde 1955 yılında Endonezya’da düzenlenen Asya-Afrika Bandung Konferansı’nda Bağlantısızlar Hareketinin ilkeleri kararlaştırılmıştır. 5-12 Haziran 1961’de Mısır Kahire’de düzenlenen ilk Bağlantısızlar Hareketi Zirve Konferansında ise üyelik kriterleri ve hedefleri belirlenmiştir. Yapısı itibariyle bağımsızlığı, özgürlüğü, eşitliği ve sömürgecilğe karşı yapısıyla bilinen Bağlantısızlar Hareketi, var olan iki blok yanında üçüncü bir blok olarak yorumlanmamak gerekir. Bu hareket blok dışı kalarak bağımsız bir dış politika izleyebilmenin tek yolu olarak görülmekteydi. Bu hareketin içinde yer alan ülkeler çoğunlukla sosyo-ekonomik yönde geri kalmış ülkeler olduğu için o dönemde üçüncü ülke olarak adlandırılmışlardır. Zira bu hareketin amacı da iki blok arasındaki güç dengesi bir yana bırakarak bu bloklarda yer alamayan dünya nüfusunun başta açlık ve yoksulluk olmak üzere önemli bir kısmının gerçek sorunları ile ilgilenmektir.

Bağlantısızlar hareketinin yol haritası hükmünde olan Bandung ilkeleri şunlardır (Ministry of External Affairs Government of India, 2012):

- Temel insan haklarına ve Birleşmiş Milletler Tüzüğü’nün ilkelerine saygı.
- Bütün ulusların egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymak
- Tüm ırklar arasında ve büyük/küçük tüm devletlerin eşitliğini tanımak
- Diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmemek.
- Her milletin kendisini Birleşmiş Milletler Tüzüğüne uygun şekilde savunması hakkına saygı duymak
- Büyük güçlerin herhangi birinin özel çıkarlarına fayda sağlamak amacıyla kurulan örgütlere girmemek

⁴ Savaş sonrasında Asya ve Afrika’da bağımsızlıklarına kavuşarak “Üçüncü Dünya”da yerlerini alan yeni ülkeler, iktisadi ve askeri açılarından zayıf, siyasal açıdan da belirsizliklerle doluydular. Çoğunun düzenli bir ordusu bile yoktu. Olanları da genellikle, küçük, eksik donanımlı, silah ve teçhizat bakımından tamamen dışa bağımlı ve de ülkenin dışa karşı güvenliğini sağlamaktan çok iç güvenlik ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş durumdaydılar. Genellikle birbirlerinden çok farklı özellikler gösteren siyasal yapılara sahip bu ülkelerin çoğunda, sömürge yönetimlerine karşı bağımsızlık mücadelesini yürütmüş olan bir liderler kadrosu yönetimi elinde bulundurmaktaydı (Sönmezoğlu, 2009:3).

- Saldırmak, tehdit etmek veya herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanmaktan kaçınmak
- Karşılıklı çıkarların ve iş birliğinin teşvik edilmesi
- Adalete ve Uluslararası yükümlülüklere saygı
- Fiili müdahale içererek yahut içermeksizin başka bir ülkenin iç işlerine müdahale edilmemesi

2011 tarihinde Bağlantısız Hareketi'ne üye Azerbaycan olan Azerbaycan Kısa bir süre sonra 2019-2022 yılları arasında dönem başkanlığını Venezüella'dan devralmıştır. Azerbaycan'ın bu hareket içinde yer almasının önemli etkenlerden biri de Karabağ sorunu olmuştur. Bu hareket toprağının %20'si Ermeni işgalinde olan Azerbaycan için haklı davasını anlatmak açısından önemli bir platform teşkil etmekteydi. Nitekim Venezüella'da gerçekleşen 17. Bağlantısızlar Hareketi Zirve sonucunda onaylanan Sonuç beyannamede, Ermenistan-Azerbaycan sorununun BM Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü, egemenliği ve uluslararası tanınmış sınırları ilkesinde çözümüne davet edildiğini vurgulanmıştır. Bu kararın alınması Azerbaycan açısından önemli bir başarı olmuştur. Bağlantısızlar Hareketi Devlet ve Hükümet Başkanları 18. Zirvesi ise 2019 yılında Bakü'de gerçekleşmiş ve kurumun dönem başkanlığı Venezuela'dan Azerbaycan'a geçmiştir.

Bakü'de gerçekleşen Bağlantısızlar Hareketi Devlet ve Hükümet Başkanları 18. Zirve'nin açılış konuşmasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev'in açıkça ifade ettiği üzere, ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlere karışmamak, karşılıklı çıkarların korunması ve iş birliğinin teşviki gibi ilkeleri içeren Bandung ilkelerinin, Azerbaycan dış politikasının temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Zira Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin çeyrek asırdan fazla Ermenistan'ın işgali altında olmasına rağmen bu konuda ne Rusya ne ABD ve AB ne de BM etkin bir adım atmıştır. Konuşmasında Ermenistan'ın Azerbaycanlılara karşı etnik temizlik politikası yürüttüğüne dikkati çeken Aliyev, *“Bir milyondan fazla Azerbaycanlı göçmen durumuna düştü. Ermenistan, Azerbaycanlılara karşı Hocalı Soykırımı'nı yaptı. 613 masum insan, sadece Azerbaycanlı olduğu için vahşice katledildi.”* hususlarının altını çizerek *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından kabul edilen 4 kararın uygulanmadığı ifade ederek “Bazı durumlarda BMGK kararları birkaç gün içerisinde uygulanıyor, bazen ise Azerbaycan'ın karşı karşıya kaldığı sorun örneğinde olduğu gibi, 26 yıldır kâğıt üzerinde kalıyor. Bu çifte standart politikasına*

son verilmelidir.” (Aliyev, 2019) cümleleriyle BM’nin Karabağ sorunu çözme konusundaki isteksizliğini dile getirmiştir.

Rusya’nın önderlik ettiği Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünde yer almayan, Rusya’nın bölgedeki etkinlik ve işlerine karışmaktan rahatsız olan Azerbaycan dış politikası her zaman “ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlere karışmamak ilkesini” önclemiştir. Bu ilke ile Azerbaycan kimi zaman AB ve ABD’nin farklı durumlarda ülkenin işlerine müdahale anlamına gelen talep ve isteklerinin de önüne geçmeye çalışmaktadır. Gerek Rusya gerek Batı Azerbaycan’ın işlerine karışmak konusuna istekli davranmalarına rağmen Ermenistan işgali altındaki Karabağ sorunu çözmek konusunda yeterli istek ve gayrette olmamıştır. O nedenle Azerbaycan bu ilkeyi esas alan Bağlantısız Devletler Hareketine ilgi duymuştur. Nitekim 8. Zirve açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Aliyev’in aşağıda yer alan ifadeleri bu düşüncüyü teyit etmektedir (Aliyev, 2009):

“Bağlantısızlar Hareketi başkanlığı sırasında Azerbaycan, önceliklerini ve faaliyetlerini Bandung’un tarihi ilkelerine dayandıracaktır. Bütün ülkelerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, devletlerin işlerine karışmama, karşılıklı çıkarların korunması ve işbirliğinin geliştirilmesi gibi ilkeleri içeren Bandung ilkeleri, Azerbaycan dış politikasının temel ilkeleriyle örtüşmektedir.”

“ ...İslam İşbirliği Teşkilatı, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, AGİT ve diğer etkili kuruluşlar, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün restorasyonunu talep eden karar ve kararları kabul etmişlerdir. Bu vesileyle, anlaşmazlığın Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak Bağlantısızlar Belgelerinde çözümüne desteklerini ifade eden üye devletlere şükranlarımı sunmak isterim.”

“ Azerbaycan bağımsız bir dış politika yeridir. Bu politika, ulusal çıkarlara, adalete dayalıdır ve bize birçok dost kazandırmıştır. Bunun açık bir örneği, Azerbaycan’ın 2011 yılında 155 ülkenin desteğiyle BM Güvenlik Konseyi’ne geçici üye olarak seçilmesidir. Azerbaycan, Güvenlik Konseyi üyeliği sırasında uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirilmesine, adaletin sağlanmasına önemli katkılarda bulundu ve uluslararası siyasi süreçlerde aktif bir katılımcı oldu.”

Azerbaycan Karabağ zaferinden sonra da Bağımsız Devletler Hareketine önem vermiş ve bu hareketin etkinliği artırılması amacıyla teşkilat haline dönüşmesi yönünde girişimler başlatmıştır. Azerbaycan'ın girişimi ile Bağlantısızlar Hareketi'nin kurumsal gelişimi için atılan adımların başında “Bağlantısızlar Hareketi Parlamenter Ağı”nın teşkili ve ilgili ülkelerin parlamenterlerinin katılımıyla 30 Haziran 2022 tarihinde Bakü’de konferans düzenlenmesi olmuştur. Ayrıca bu konferansta Bağlantısızlar Hareketi Gençlik Zirvesi yapılması kararlaştırılmıştır. Azerbaycan'ın öne sürdüğü ve üye ülkeler tarafından desteklenen bir diğer girişim de New York'ta Bağlantısızlar Hareketi Destek Ofisi'nin kurulması olmuştur. Azerbaycan tüm bu girişimleriyle Bağlantısızlar Hareketini teşkilatlandırarak küresel etkinliğini artırmaktır. Bu amacı konferansa hitap eden Cumhurbaşkanı Aliyev'in *“Bağlantısızlar Hareketi, Birleşmiş Milletler'den sonra en büyük ikinci uluslararası kuruluştur ve elbette hepimiz sesimizin küresel olarak duyulmasını isteriz...Uluslararası arenada çıkarlarımızı korumamıza ve elbette ülkelerimiz arasındaki dayanışmayı güçlendirmemize yardımcı olacak kurumsal gelişme yönünde daha fazla adım atmanın şimdi tam zamanı olduğuna inanıyorum.”* (Aliyev, 2022) cümlelerinden çıkarmak mümkündür. Azerbaycan'ın girişimleri hareket üye ülkeler tarafından desteklenmektedir. Bağlantısızlar Hareketi 120 ülke oybirliğiyle aldığı kararla Azerbaycan dönem başkanlığının 2023 yılı sonuna kadar uzatılması bu desteğin en belirgin işaretidir.

Azerbaycan dış politikasında 44 günlük Vatan Muhaberesi esnasında uluslararası alanda bu süreçte Azerbaycan'ın haklı mücadelesini anlayıp destekleyenler ile aksine bu süreçte olumsuz tavır alıp Azerbaycan aleyhine girişimde bulunan ülkelerle olan ilişkilerin yeniden düzenlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan ilke olarak bölgesel ve küresel işbirliğine önem vermekle birlikte Karabağ Savaşı süresince kendisine destek veren ülke ve kuruluşlarla ilişkilerini geliştirmeyi öncelediği söylemek mümkündür. Nitekim Cumhurbaşkanı Aliyev, 30 Haziran'da, “Ulusal parlamentoların dünya barışını ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemedeki rolünün güçlendirilmesi” konulu Bağlantısızlar Hareketi Parlamento Ağı'nın Bakü konferansında yaptığı konuşmada, 44 günlük Vatan Muhaberesine değinerek 30 yıllık Ermenistan işgalini sonlandırarak uluslararası hukuka uygun bir şekilde topraklarını işgalden kurtarmaya çalışırken bazı ülkeler karalama, iftira ve şantaj kampanyaları başlattıklarını, BM ve Güvenlik Konseyi düzeyinde girişimlerde buldukları, ancak o dönemde Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyesi olan ve Bağlantısızlar Hareketi'nde temsil edilen ülkelerin üyeleri söz konusu Azerbaycan karşıtı olan açıklamayı engelleyerek Azerbaycan'a yönelik suçlamayı bloke ettikleri ve böylece Ermeni

yanlısı küresel güçlerin Azerbaycan'a yönelik saldırısını engellediklerini dile getirerek bu dayanışma için Bağlantısız Ülkeler Hareketine minnettarlığını dile getirmiştir (Aliyev, 2022). Bilindiği üzere Bağlantısızlar Hareketi vatan muharebesi sürecinde Azerbaycan'ı desteklemiş ve bu süreçte BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan AGİT - Minsk Grubu eş başkanları tarafından hazırlanan bildiri taslağını desteklemeyerek bu geri çekilmesini sağlamıştır.

Özetle Azerbaycan Karabağ Zaferi öncesinde işgal altındaki topraklarının kurtarılması için bu tür platformlarda (8. Zirvede olduğu gibi) destek talep ederken, Karabağ Zaferi sonrasında ise 44 günlük Vatan Muharebesinin uluslararası hukuka uygun yürütüldüğü, Azerbaycan savaşı kendi topraklarında ve adilane bir şekilde yaptığı, AGİT-Minsk grubu yükümlülüklerini yerine getirmediği için Azerbaycan bu savaşı yürütmek zorunda kaldığı, Ermenistan'ın işgal altındaki topraklarda yürüttüğü mezalim ve tahribatın boyutu ve nihayet Ermenistan'ın artık üçlü ateşkes anlaşmasının hükümlerini yerine getirerek bölgesel istikrar katkıda bulunması hususları dillendirmektedir.

2.6. Enerji Arz Güvenliği ve Transferinin Sağlanması

Enerji sektörünün temel politikası arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Enerji arz güvenliği önemini her zaman korumakla birlikte özellikle Rusya-Ukrayna savaşında sonra çok yoğun bir şekilde ifade edilmeye başlandı. Uluslararası Enerji Ajansı, enerji arz güvenliğini, “*Enerji kaynaklarının satın alınabilir bir fiyattan kesintisiz bir şekilde ulaşılabilişliği*” şeklinde tanımlamaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, enerji arz güvenliğinin birçok boyutu vardır. Uzun dönem enerji arz güvenliği, “temelde enerji arzını ekonomik gelişim ve çevresel ihtiyaçlarla uyumlu bir şekilde sağlamak amacıyla yapılan yatırımlar” anlamına gelmektedir. Diğer taraftan kısa dönemli enerji arz güvenliği ise, arz talep dengesindeki ani değişimlere karşı hızlı bir şekilde cevap verebilme becerisi (Peker, 2015: 766) şeklinde ifade etmek mümkündür.

Enerji sektörü, ekonomik ve sosyal gelişmenin en önemli destekleyicilerinden birisi olarak tüm dünyada stratejik önemini korumaktadır. Enerjinin üretimi ve dağıtımının kontrolü ülkelerin sürdürülebilir ekonomilerinde ne denli stratejik ise enerjinin verimli üretilmesi, nakledilmesi ve tüketilmesi de ülkelerin rekabet edebilirliğinde o derece etkili bir faktördür. Bu itibarla enerjinin dönüşümü ve arz güvenliği konusunda yukarıda değinilenlerin yanı sıra enerjinin üretilmesi, nakledilmesi ve tüketilmesinde verimlilik artırıcı teknikler de son dönemde daha fazla öne çıkmaya başlamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 3).

SSCB sonrası dönemde birçok sorunla baş başa kalan Azerbaycan sahip olduğu enerji kaynakları rasyonel değerlendirmesi sonucu Güney Kafkasya'nın en istikrarlı ülkesi olmayı başarmıştır. Zengin enerji kaynaklarına sahip olan ve üretmiş olduğu ihtiyaç fazlası enerji kaynaklarını diğer devletlere ihraç eden Azerbaycan için “enerji talep güvenliği” ve “ulaşım yolları güvenliği” ön plandadır. Azerbaycan'ın enerji güvenliğinin şekillenmesinde üç önemli güvenlik sorunu ön plana çıkmaktaydı. Bunlar; Azerbaycan'ın işgal edilen Dağlık Karabağ toprakları ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmaları, Hazar Denizi'ne ilişkin paydaş ülkeler arasında yaşanan statü ve kaynak paylaşım problemleri ile küresel piyasalardaki petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalardır. Söz konusu güvenlik sorunlarının başında Dağlık Karabağ sorunu gelmekteydi. Zira işgal altındaki toprak Azerbaycan'ın iç ve dış politika önceliklerinin merkezinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Azerbaycan elde ettiği enerji gelirlerinin önemli bir kısmını savunma harcamaları için kullanmakta, enerji kaynaklarının gücüyle Ermenistan'a karşı caydırıcı olabilecek bir ordu kurmaya çalışmaktadır. Nitekim 2020 yılı temmuz ayında Tovuz Bölgesi'nde ve cephe hattındaki diğer bölgelerde yaşanan çatışmalarda Azerbaycan ordusunun gücü görülmüştür (Kalkan, 2022: 148-149). Karabağ savaşında işgal altındaki toprakların kurtarılmasıyla bu sorun önemli ölçüde hal olmuştur.

Hazara kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan statü ve kaynak paylaşımı kaynaklı Azerbaycan'ın Hazar statüsünde kaynaklanan enerji güvenliği sorunu önemli ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. Kıyıdaş ülkeler 2018 yılında Kazakistan'ın Aktau şehrinde yapılan zirvede bazı sorunlar devam etse de önemli ölçüde uzlaşmaya varmışlardır. Karabağ Zaferi sonrasında 28 Kasım'da Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT) 15'inci zirvesinde sürecinde İran, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında imzalanan doğalgaz sözleşmesine Türkmenistan doğalgazını İran üzerinden Azerbaycan ulaşması sağlanacaktır. Hazarın paydaşı olan üç ülke arasında yapılan bu anlaşma aynı zamanda Hazar kaynaklı sorunun çözmesine de katkı sağlayacaktır.

Azerbaycan Devleti enerji güvenliğine önem vermekte, enerji güvenliğini ekonomik kalkınma ve uluslararası ilişkiler açısından önemli bir unsur olarak görmektedir. Cumhurbaşkanı Aliyev bir konuşmasında bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Azerbaycan'da enerji güvenliği sağlanmaktadır. Yine Davos Dünya Ekonomik Forumu'nun raporuna atıfta bulunarak söylemeliyim ki Azerbaycan elektriğin bulunabilirliği açısından dünyada ikinci sırada yer alıyor. Aynı zamanda Azerbaycan birçok ülkenin enerji tedarikçisi konumundadır. Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü rolü oynayan Azerbaycan, denize kıyısı olmayan bir ülke olarak bir dizi bölgesel ulaşım projesinin başlatıcısı ve

uygulayıcısıdır. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorları projelerinde aktif bir katılımcı olarak, şu anda diğer önemli projeler üzerinde de çalışıyoruz- Güney-Batı ve Kuzey-Batı projeleri. Böylece Azerbaycan, güvenilir bir geçiş ülkesi olarak çok taraflı uluslararası işbirliğine değerli katkısını yapmaktadır.” (Aliyev, 2015).

Azerbaycan ile Türkiye işbirliğinde hayata geçirilen enerji nakil hatları Azerbaycan enerji güvenliğine çok önemli katkı sağlamaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, TANAP, TAP boru hatları Azerbaycan enerji kaynakları dış dünyaya ulaştırmada stratejik rol oynamaktadır. Bu hatlar aynı zamanda Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin enerji kaynaklarını Batıya ulaştırmada alternatif bir seçenek sunmaktadır. Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında doğalgaz bakımında Rusya’ya bağımlı olan AB Rus gazının arz güvenliği bulunmadığı ileri sürerek alternatif arayış içine girmiş ve süreç kapsamında Azerbaycan doğalgazı ve söz konusu sevkiyat hatları güvenli bularak 18 Temmuz 2022 tarihinde Azerbaycan ile memorandum imzalayarak gaz sevkiyatını 2 katına çıkarmayı talep etmiştir.

Karabağ zaferi sonrasında enerji arz güvenliği konusunda önemli bir avantaj sağlayan Azerbaycan bu dönemde sahip olduğu enerji kaynakları bölgede istikrarı sağlanması, Rusya’nın bölgeye yönelik olası hamlelerine karşı bir araç, AB ile ilişkilerini derinleştirmek üzere Rus gazına karşı alternatif ve Karabağ’ın yeniden imarı için bir kaynak olarak kullanmak istemektedir. Böylece Azerbaycan sahip olduğu enerji kaynaklarını ekonomik bir getiri yanında diplomatik bir araç olarak kullanarak bölgedeki gücünün sağlamlaştırmak istemektedir. Bunun için sahip olduğu fosil yakıt yanında alternatif enerji kaynakları da devreye sokarak hem enerji kaynaklarını çeşitlendirerek AB taleplerini karşılamaya çalışmakta⁵ hem de enerjide verimliliği ön plana çıkarmaktadır.

⁵ 18 Temmuz’da Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Avrupa Komisyonu Başkanı Sayın Ursula von der Leyen basın açıklamasında Aliyev’in; “Bu yıl Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasında petrol, gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları, hidrojen, enerji verimliliği ve diğer konuları içeren birçok alanı kapsayan bir enerji diyalogu başlattık. Azerbaycan’da yenilenebilir enerji üretimindeki büyük potansiyel, Avrupa Birliği tarafından şimdiden çok değerlidir. Rüzgâr ve güneş enerjisine yönelik yatırım sürecini şimdiden başlattık. Potansiyelimizin ön değerlendirmesini zaten yaptık. Özgürleştirilmiş Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerinde güneş ve rüzgar enerjisi potansiyelinin 9200 megavat olduğunu söyleyebilirim. Hazar Denizi’ndeki rüzgar enerjisi potansiyeli 157 gigawatt’a eşittir. Kısacası çok büyük kaynaklarımız var. Bunun yanında tabii ki önümüzdeki yıllarda kullanacağımız yeni gaz sahalarımız var. Bununla gaz üretimini artıracamız. Yenilenebilir enerji kullanarak ihracat için daha fazla gaz sağlayacağız. Bu bizim çabalarımız sayesinde oluşturulan ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen çok iyi bir durum.” (<https://president.az/az/articles/view/56690>, 25.07.2022) Şeklindeki beyanati bu tespitlerle örtüşmektedir.

2.7. Çok Boyutlu Dış Politika ve Uluslararası Gelişmelere Katkı Sağlamak

“Denge politikası” çerçevesinde şekillenen Azerbaycan dış politikası gereğince ülkenin herhangi bir blokta yer alması yerine çok boyutlu ilişkileri tercih ederek çok taraflı bir diplomasi esası üzerinde yol almaktadır. Bu politikanın bazı dezavantajı olsa da stratejik konum, sahip olduğu enerji kaynakları, Rusya faktörü ve Post-Sovyet ülkelerinin karşı karşı kaldıkları birçok sorun dikkate alındığında denge politikasının Azerbaycan için rasyonel bir seçim olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede Azerbaycan bir birçok ülke ve kuruluş ile iyi ilişkiler içinde olmayı çabalarken, ilişki kurmada da ortak kültür ve medeniyet, çok kültürlülük, etnisite, coğrafya, ortak geçmiş (Çarlık Rusya ve SSCB mirası), enerji güvenliği, ekonomi, hukuk, demokrasi ve insan hakları gibi Batı değerleri, ekoloji gibi unsurlardan yararlanmaktadır.

Azerbaycan bir taraftan Rusya ile iyi ilişkiler içinde olmayı öncelerken diğer taraftan ABD ve Batı Dünyası ile ciddi bir diyalog içindedir. Bir taraftan hiçbir güvenlik teşkilatında yer almazken, diğer taraftan KGAÖ ve NATO ile farklı zeminlerde işbirliği yapmaktadır. Bir taraftan Bağlantısızlıklar Hareketine başkanlık ederken diğer taraftan AB ile başta enerji olmak üzere birçok konuda yoğun işbirliği içindedir. Bir taraftan Türkiye ve Türk Devletleri ile ortak tarih, kültür ve etnisiteye dayalı işbirliği öncelerken, diğer taraftan eski SSCB ülkeleri ile Sovyet mirası çerçevesinde diyalog kurmaktadır. Özetle Azerbaycan hem çok taraflı hem de çok unsurlu bir dış politikası yürütmektedir.

Karabağ Zaferinden sonra Azerbaycan geleneksel çok boyutlu dış politikasına yeni boyutlar da ekleyerek devam ettirmektedir. Bu boyutların başında Karabağ zaferinden sonra işgal altındaki topraklarını kurtaran Azerbaycan’ın bölgesel, Türk Dünyası ve küresel gelişmelere aktif katkı sağlamak olmuştur. Bu kapsamda Azerbaycan bir taraftan bölgesel alanda aktif siyaset izlerken, diğer taraftan küresel düzeyde inisiyatif almaktadır. Azerbaycan bölgesel düzeyde bir taraftan Güney Kafkasya’nın barış ve istikrarı için çabalarken, diğer taraftan da Karabağ sorunu süresince edindiği deneyimlerini diğer Türk Cumhuriyetleri ile paylaşarak ilişkilerini derinleştirmeye yönünde çabalamaktadır. Küresel düzeyde ise başta IX Global Bakü Forumu ve Bağlantısızlar Hareketi Parlamenterler Ağı gibi üst düzeyli yoğun katılımlı forumlar aracılığıyla hem ülkesinin dış politika önceliklerini anlatmak hem de dünyada cereyan eden sorunlara çözüm üretmeye katkı sağlayarak dünya siyasetinde hak ettiği yeri almaya çalışmaktadır.

Cumhurbaşkanı Aliyev'in değerlendirme toplantısında Azerbaycan'ın izlediği çok boyutlu dış politikaya ilişkin açıklamaları satırbaşlarıyla şöyle özetlenebilir (<https://president.az/az/articles/view/56665>, 26.07.2022):

- Bu yıl dış politikamız oldukça hareketli geçti ve dış politika yönünde yeni önemli adımlar atıldığına ve ülkemizin uluslararası itibarının daha da arttığına inanıyorum. Bağlantısızlar Hareketi'ndeki başarılı başkanlığımızdan bahsetmek istiyorum. Bildiğiniz gibi başkanlığımız oybirliği ile 2023 yılına kadar bir yıl uzatıldı. Bu da ülkemizin 120 ülke arasında büyük bir itibar kazandığını ve bize olan güvenlerinin yıllar içinde arttığını gösteriyor. Sorumlu bir ülke ve Bağlantısızlar Hareketi'nin aktif başkanı olarak bu kurumun kurumsal gelişimine büyük katkı sağladık.

- Uluslararası arenada oynadığımız rol, dayanışmamız ve ihtiyacı olan ülkelere desteğimiz (insani yardım, finansal destek, özellikle de COVID ile ilgili 80'den fazla ülkeye verdiğimiz destek) uluslararası itibarımızı kesinlikle büyük ölçüde artırdı.

- Bu yıl Avrupa Birliği ile aktif işbirliği gerçekleştirildi. Bildiğiniz gibi, yeni bir anlaşma üzerinde çalışıyoruz. Anlaşmanın büyük bir kısmı üzerinde anlaşmaya varıldı ve üzerinde anlaşmaya varılamayan konular tartışılıyor. Umarım yakın gelecekte tüm konular üzerinde anlaşmaya varılır.

- Amerikan-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi yönünde önemli adımlar atıldı, üst düzey kişilerin karşılıklı ziyaretleri düzenlendi. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı bana hem Bağımsızlık Günü'nde hem de Bakü Enerji Haftası'nın açılışında iki kez mektup gönderdi.

- Komşu ülkelerle ilişkilerimiz her zaman bizim için temel önceliklerden biri oldu ve bu yıl bu yönde adımlar atıldı - Rusya, İran ve Gürcistan cumhurbaşkanları ile yaptığımız görüşmeler bunu bir kez daha gösteriyor.

- Uluslararası Kuruluşlarla da aktif işbirliği gerçekleştirilmiştir. Geçtiğimiz günlerde İslam İşbirliği Teşkilatı'nın yeni Genel Sekreteri Azerbaycan'ı ziyaret etti. Bu organizasyonla çok aktif bir şekilde işbirliği yapıyoruz. Aslında biz bu örgütün çok aktif bir üyesiyiz ve bizim girişimimizle Azerbaycan'da birçok etkinlik düzenlendi.

- Diğer uluslararası kuruluşlarla da aktif işbirliği gerçekleştirilmiştir. Elbette Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde Azerbaycan her zaman aktif olmuştur ve hem teşkilat içinde hem de üye ülkeler arasında temaslar genişlemektedir.

SONUÇ

Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yerleşen Güney Kafkasya'nın merkez ülkesi Azerbaycan, jeopolitik özelliği bakımından güney-kuzey, doğu-batı enerji ve ulaştırma hatlarının kesiştiği bir noktada yer almakta ve Hazar havzasının enerji kaynaklarından önemli paya sahip bulunmaktadır. Bu durum Azerbaycan'ın jeopolitik durumunu güçlendirmekte bölgesel ve küresel güçlerin Azerbaycan'a ilgisini artırmaktadır. Bu ilgili ülke için avantaj kadar dezavantaja da neden olmaktadır.

SSCB'nin dağılması ardında Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden ilan etmesiyle birlikte Rusya desteğinde Ermenistan'ın Dağlık Karabağ işgali gerçekleşmiştir. Bu işgal bir taraftan yeni cumhuriyeti başta göç sorunu olmak üzere birçok sorunla muhatap etmiş diğer taraftan toprakların %20'sini işgale uğrayan Azerbaycan için ciddi bir travma oluşmuştur. Bu durum Azerbaycan'ın dış politikasına da yansımış ve 44 günlük Vatan Muharebesi sonucu Karabağ'ın azatlığına kadar geçen sürede Karabağ'ın düşman işgalinden kurtarılması Azerbaycan'ın dış politikasında birinci öncelikli alan olmuştur.

Karabağ zaferinden sonra muzaffer ülke olarak Azerbaycan dış politikasında yeni önceliklere yer vermiştir. Bunların başında savaş ortamından kurtularak bölgede ekonomik canlılığın sağlanması, Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi, Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması, Türk Devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye ile stratejik müttefiklik ilişkilerinin sürdürülmesi, izlenmekte olan denge politikasını revize edilerek sürdürülmesi, AB ile başta enerji olmak üzere yeni işbirliği imkânların oluşturulması gibi konular yer almıştır. Karabağ zaferi sonrasında oluşan yeni jeostratejik durumun sağladığı fırsatları değerlendirmek isteyen Azerbaycan bir taraftan Güney Kafkasya'nın lider ülkesi olamaya aday iken, diğer taraftan da Türk Devletleri ile olan ilişkilerini derinleştirerek gerek ikili gerekse Teşkilat bünyesinde aktif rol almaya aday olmuştur. Bununla birlikte küresel düzeyde de aktif oyuncu olmaya aday olan Azerbaycan başta Bağlantısızlar Hareketi olmak üzere, AB, ABD ilişkilerini geliştirmenin yanında BM, Avrupa Konseyi ve İslam Teşkilatı Örgütü gibi kurumlar nezdinde de itibarını yükseltmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Due to its geopolitical position, Azerbaijan is located at the intersection of energy and transportation lines and has a significant share of the energy resources of the Caspian basin. This feature of Azerbaijan increases the interest of regional and global powers in the country. Although this situation has led to results in favor of Azerbaijan in some cases, it has also led to negative consequences. The 44-day 2nd Karabakh war, known as the "Battle for the Homeland", is the culmination of a bitter memory of Azerbaijan with victory. This victory paved the way for new geopolitics in the region with the independence of the occupied territories during the young Azerbaijan period. This new geopolitical situation seems to have many implications for regional and world politics and has made Azerbaijan an important regional actor and playmaker. In the aftermath of the war, Azerbaijan chose to pursue a policy of peace in the region and to pursue a policy of peace with Armenia, which has not only occupied its territory for years but has also endeavored to destroy the cultural and historical fabric of the region. The 3+3 regional cooperation platform in the South Caucasus was a concrete step towards regional stability. Thus, as a victorious state, Azerbaijan has demonstrated to the whole world that it has no interest in the territorial integrity of any other state, but only in reuniting the occupied territories with the homeland.

Azerbaijan is not only a country that strives for peace and stability in the South Caucasus but also takes important steps in the region by establishing close relations with the Central Asian Turkic Republics. First of all, Azerbaijan has managed to open a new page in the exploitation of the hydrocarbon resources of the Caspian Sea by resolving the issue of oil deposits in the Caspian Sea, which has been a problem between the two countries for years, by signing a joint exploitation agreement with the neighboring country and the Caspian Sea littoral Turkmenistan. This man of Azerbaijan has also reflected on its relations with other brotherly countries. In this context, Baku continued its new moves toward the Turkic World by hosting Kyrgyz President Sadyr Japarov on April 19-20, 2022. Subsequently, President Aliyev visited Uzbekistan on June 21-22, creating both new cooperation opportunities and the necessary environment for the transportation of natural gas from Uzbekistan, which ranks 14th in the world in natural gas production, to Europe through Azerbaijan via TANAP and TAP pipelines. During President Aliyev's visit to Uzbekistan, a declaration on deepening the strategic partnership and expanding comprehensive cooperation between the two countries

was signed. Another important aspect of the visit to Uzbekistan was the common will to cooperate in opening the Zangezur corridor and activating the middle corridor, which came to the agenda after the Karabakh victory. In this framework, it was agreed to establish a working group under the chairmanship of the ministers of transportation to eliminate obstacles related to transit. Taking action to realize this effort, Azerbaijan contacted Kazakhstan and held a Baku forum on June 27 with the participation of the foreign and transport ministers of Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkey. The forum, the first of its kind on this topic, aimed to consolidate existing coordination on issues of interest to the three brotherly countries and strengthen regional ties based on mutual benefit. In this context, the issues of enhancing trilateral and regional cooperation and developing the potential of the Caspian Trans-Caspian East-West Central Corridor were discussed. It is also possible to say that underlying all efforts is the endeavor to deliver the natural gas production of the brotherly countries to the European markets through the existing transmission lines between Azerbaijan and Turkey. In the aftermath of the Karabakh victory, Azerbaijan continues to take regional initiatives as well as a global initiative. On June 16, Baku hosted the "9th Global Baku Forum" on "Threats to the Global World Order" and on June 28, Baku hosted a forum for cooperation among the parliaments of the member states of the "Non-Aligned Movement" chaired by Azerbaijan. At the same time, Azerbaijan is improving its relations with the Non-Aligned Movement, the EU, and the US, as well as raising its prestige in institutions such as the UN, the Council of Europe, and the Organization of Islamic Cooperation.

KAYNAKÇA

Aliyev, İlham (2019), “Qoşulmama Hərəkətinə üzv ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının XVIII Zirvə Görüşündə İlham Əliyevin nitqi”, 25 oktyabr 2019, 11:30, <https://president.az/az/articles/view/34600,25.07.2022>.

Aliyev, İlham (2022), “İlham Əliyev Qoşulmama Hərəkəti Parlament Şəbəkəsinin Bakı konfransda iştirak edib”, 30 iyun 2022, 11:00, <https://president.az/az/articles/view/56578,25.07.2022>.

Aslanlı, Araz (2011a), “Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan Dış Politikası: Genel Özellikler ve Karabağ Sorunu İlham Aliyev Döneminde Azərbaycan Dış Politikası”, http://newsaze.com/araz_aslanli_haydar_aliyev_doneminde_azerbaycan_dis_politikasi_genel_ozellikler_vekarabag_sorunu-l-1-sayfa_id-676-y-116-id2-7224, E: 20.07.2022

- Aslanlı, Araz (2011a), “İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası”, <https://ekoavryasya.net/duyuru.aspx?did=14&pid=10&lang=tr>, E: 20.07.2022
- Elşen, Memmedli (2017), “Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 61 (Mayıs-Haziran, 2017), ss. 206-215.
- Erarslan, Fatih, Özdemir, Fatma Nur (Kasım-Aralık, 2021), “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı”, Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 129 Sayı: 255, 315-334
- Eyvazlı, Elşad (2017), “Türk Basımında Dağlık Karabağ Sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah Gazeteleri Örneği”, MUTAD, 2017; IV (1): 57-74.
- Həsənov, Əli (2005), Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti, Bakı.
- Independet Türkçe, “Ermenistan, Azerbaycan'a sunduğu teklifin ayrıntılarını açıkladı”, <https://www.indyturk.com/node/510501/d%C3%BCnya/ermenistan-azerbaycana-sundu%C4%9Fu-teklifin-ayr%C4%B1nt%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1>, Erişim: 26.07.2022
- Kalkan, Duhan (2022), “Enerji Güvenliği Kapsamında Türkiye-Azerbaycan Arasındaki Enerji İlişkileri”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6 (1) (May, 2022), ss.136-167.
- Məhdiyev, Ramiz (2005), Azerbaycan: Globallaşma Dövrünün Talepleri, Bakü, Yeni Neşrler Evi.
- Ministry of External Affairs Government of India (2012), History and Evolution of Non-Aligned Movement, August 22, 2012, <https://mea.gov.in/in-focus-article.htm?20349/History+and+Evolution+of+NonAligned+Movement>, 25.07.2022
- Peker, Hasan Sencer (2015). Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Ve Ölçülmesi: Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Endeksine Yönelik Bir Uygulama. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(2), 763- 783.
- Sarıkaya, Yalçın (2020), 44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi, TASAV Rapor, 1. Baskı, Ankara: TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi Yayınlar.

- Sönmezoğlu, Faruk (2009), “Bağlantısız Üçüncü Dünya’dan Çevre Ülkeleri’ne”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:41 (Ekim 2009), ss. 1-8.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018), Enerji Arz Güvenliği ve Verimliliği, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara: Yayın No: KB: 2979 - ÖİK: 761.
- Turan, Aslıhan P. (2010), “Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi”, Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010.
- Veli, Tuğrul (2007), “Güney Kafkasya’da Kalıcı İstikrar Ve Sürdürülebilir İş Birliğinin Önündeki Engel Duvarı: Karabağ Problemi (Sorunun Mahiyeti Ve Çözüm Yolları)”,38. (ICANAS) Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007, ss. 1425-1432.
- Yüce, Mehmet (2022), Bağımsızlıklarının Otuzuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri, Bursa: Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi Yayınları.
- Yüce, Mehmet (2022a), Azerbaycan-Türkiye: Kardeşliğin Bayraklara Yansıması, Bakü: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.